TIPU KÜLA ARENGUKAVA AASTATEKS 2010 - 2015

VILJANDI 2009-2010

SISUKORD

1. SISSEJUHATUS 5

2. TIPU KÜLA AJALUGU 8

3. ASUKOHT 9

4. LOODUSKESKKOND 10

5. OLEMASOLEV OLUKORD 11

5.1. Infrastruktuur 11
5.1.1. Teed ja sillad 11
5.1.2. Ühistransport 12
5.1.3. Elektrienergia 12
5.1.4. Postiside 12
5.1.5. Telefoniside ja internet 13
5.1.6. Vesi ja kanalisatsioon 13
5.1.7. Soojamajandus 14
5.1.8. Jäätmemajandus 14
5.1.9. Informatsioon, stendid, viidad, kaardid 14
5.1.10. Sotsiaalne infrastruktuur 15
5.2. Elanikud ja talundid 15
5.3. Inimkapital ja majandus 16
5.4. Küla ja turism 17
5.4.1. Tipu koolimaja ja külamaja 19
5.4.2. Pauna talu, eesti suurmees Villem Reiman ja Pauna matkarada 20
5.4.3. Läti luht, vaatetorn ja parkla 21
5.4.4. Läti sillad 21
5.4.5. Tammearu rippsild 21
5.4.6. Tipu rehielamud 21
5.4.7. Kaabakasaun 21
5.4.8. Rahvuspargi külastuskeskus ja sealsed matkarajad 22
5.4.9. Teesoo Lasketiir e. Linnu Tiir 22
5.4.10. Mardu stuudio 23
5.4.11. Heinamaad ja karjatamine 23

6. KÜLAELANIKE KOOSTÖÖ 23

7. KÜLA ARENG 25

7.1. Tipu Looduskool 27
7.2. Teesoo Lasketiir e. Linnu Tiir 28
7.3. Mardu stuudio 29

8. TIPU KÜLA SWOT-ANALÜÜS 29

9. KÜLA PUUDUTAVAD ÕIGUSAKTID 31

9.1. Viljandi maakond 31
9.2. Soomaa rahvuspargi kaitsekorralduskava 31
9.3. Soomaa rahvuspargi kaitse-eeskiri 31
9.4. Keskkonnaamet ja RMK 32
9.5. Kõpu vald 32
9.6. Mittetulundusühing Tipu Looduskool 32

10. KÜLA VAJADUSED 33

10.1. Elulised vajadused 34

10.1.1. Joogivesi 34
10.1.2. Bussiliiklus....34
10.1.3. Elektrienergia....34
10.1.4. Teed 34
10.1.5. Puurkaevude vesi 35
10.1.6. Prügimajandus....35
10.1.7. Sillad 35
10.1.8. Mobiiltelefoni levi ja internet 36
10.1.9. Talukohad ja küla ilme....36
10.2. Arenguvajadused....36
10.2.1. Tipu Looduskool....36
10.2.2. Teesoo Lasketiiru e. Linnu Tiiru kompleks 38
10.2.3. Mardu stuudio 38
10.2.4. Puhkekohad....38
10.2.5. Matkarajad 39
10.2.6. Paadisadamad....39
10.2.7. Suurvesi ja truubid 40
10.2.8. Vaadete avamine....40
10.2.9. Parklad 41
10.2.10. Traditsioonid....41
10.2.11. Koostöö....41
10.2.12. Informatsioon, stendid, viidad 41
10.3. Külaelanike personaalsed vajadused....42
11. TULEVIKUPILT....43
ARENGUEELISTUSED JA EESMÄRGID....47
12.1. Eesmärgid....47
12.2. Arengueelistused....47
12. TEGEVUSKAVA....48
13. ARENGUKAVA JÄLGIMINE JA HINDAMINE....53
14. KASUTATUD KIRJANDUS....53

Lisa 1. Tipu küla kaart
Lisa 2. Tipu küla talundid aastatel 1939 ja 2010
Lisa 3. Soomaa rahvuspargis paiknevate Tipu niitude skeem
Lisa 4. Tipu küla vaatamisväärsused ja objektid 2015
Lisa 5. Tipu keskme vaatamisväärsused ja objektid 2015

1. SISSEJUHATUS

Käesolev arengukava on koostatud Viljandi maakonnas Kõpu vallas asuva Tipu küla jaoks. Küla arengukava koostamise algatas 2003. aastal tollane Soomaa rahvuspargi direktor Meelis Suurkask koostöös Kõpu vallavanema Tõnu Kivilooga. Kava koostati aastateks 2004-2013. Tollal ei nähtud mõtet koostada arengukava lühema perioodi peale. Viimasel paaril aastal on aga olukord muutunud, loodud on Mittetulundusühing Tipu Looduskool, kes on aktiivselt tegutsema hakanud. Tänu Soomaa rahvuspargi töötajatele ja Soomaa Sõprade Seltsi ettevõtlikkusele on ka küla ilme viimastel aastatel märgatavalt muutunud. Seetõttu otsustati arengukava uuendada vastavalt arengutele ja muutustele külas.

Küla arengukava valmimine ja uuendamine on väga olulised Tipu küla jaoks. Küla on küll väikese elanikkonna arvuga hajaküla, kuid suurem osa sellest paikneb Soomaa rahvuspargi piires ning see omakorda pakub külale nii eelistusi kui seab ka tingimusi elukorralduseks. Tänu rahvuspargi ja aktiivsete inimeste olemasolule on viimastel aastatel Tipu piirkonnas läbi viidud väga hulgaliselt kõikvõimalikke erinevaid projekte, olgu need siis suunatud küla arengule, teadmiste tõstmisele või piirkonna loodusrikkuste uuringutele. Küla arengukava olemasolu on eelduseks toetuste taotlemisel ning tunnistuseks kohalike elanike kaasarääkimisest ning koostööst. Tänaseni on arengukava leidnud väga sagedast ja laialdast kasutust.

Kava koostamiseks vajalikud materjalid kogus, töötles ja seadis ritta Soomaa sõber Tiina Korts. Materjalide ettevalmistamisel ning andmete kogumisel ja uuendamisel aitasid kaasa MTÜ Tipu Looduskooli eestvedaja Dagmar Hoder, Soomaa rahvuspargi spetsialistid Meelis Suurkask ja Gunnar Sein, Kõpu vallavalitsuse arenguspetsialist Marje Green. Tipu küla ajalooliste andmete kogumisel kasutati Hillar Seina 1999. aastal valminud aruannet “Soomaa külade asustuse teke ja kultuuriolud”. Kava vormistamise aluseks oli Eesti Külade ja Väikelinnade Liikumise Kodukant poolt välja antud külavanema käsiraamatu neljas vihik “Küla arengukava koostamine”.

Tipu küla arengukava koostamisel jälgiti Kõpu valla arengukavas toodud tegevusi ja eesmärke, mis puudutavad otseselt Tipu küla ning kogu valla arengut üldises plaanis. Samuti järgiti Soomaa rahvuspargi kaitsekorralduskavas ära toodud Tipu piirkonda puudutavaid rahvuspargi kaitsekorralduslikke eesmärke ning ülesandeid. Arengukava koostamiseks ja uuendamiseks toimus aastatel 2003-2010 kokku kuus külakoosolekut, millest võttis osa kokku 107 inimest.

Küla arengukava koostamise eesmärgiks oli paika seada küla tuleviku visioonid. Nende koostamisel on ühitatud nii kohalike elanike kui piirkonna ettevõtjate, Kõpu valla, Soomaa rahvuspargi ning selle administreerijate, kohalike kolmanda sektori esindajate

aga ka teiste huvigruppide ja partnerite huvid.

Kava alusel tekib ettekujutus Tipu küla võimalustest ja eesmärkide saavutamiseks vajalikest tegevustest. Käesoleva arengukava koostamine põhineb Tipu küla sisemiste tugevate ja nõrkade külgede analüüsil ning väliskeskkonna võimaluste ja ohtude tunnetamisel ja arvestamisel. Küla jaoks on kõige olulisem ressursside koondamine prioriteetsetesse valdkondadesse. Küla arengueesmärkide saavutamine toimub strateegilise planeerimise teel, s.o. samm-sammulise protsessi teel. Küla arengukava valmimise tulemusena tekib selge visioon küla olukorrast, võimalustest, nõrkustest ja tugevustest. Arengukava alusel on võimalik paika seada vajalikud tegevused, otsida nende teostajaid ja rahastajaid, kirjutada projekte ning leida teisi teid küla arendamiseks ning jätkusuutlikuks muutmiseks.

Valminud arengukava peaks veelgi tõstma ka kohalike elanike aktiivsust, huvitatust ning andma neile kindlustunnet edasiseks tegutsemiseks.

Lähtudes Tipu küla spetsiifikast hõlmab uuendatud kava ajatelg aastaid 2010-2015, s.o. kuut aastat. Sellist perioodi peeti mõtekaks arvestades hetkeolukorda: vananev ja pigem mittekasvav elanikkond, lagunev infrastruktuur, kommunikatsioonivahendite suhteliselt halb seis, teenuste puudulikkus, tööpuudus, rahaliste vahendite nappus jne.

Kõige suuremat puudust külas tuntakse töö järele. Tänaseks on käivitunud Tipu looduskooli kompleksi väljaehitamine, mille eestvedajaks on MTÜ Tipu Looduskool. MTÜ asutati 2007. aastal ning on tänaseks korraldanud juba palju üritusi, läbi viinud kümmekond projekti ning käivitunud on ka Tipu külamaja ehitus. Looduskooli käivitumisega muutub küla kiiresti atraktiivsemaks nii elanikele kui ka külalistele, see toob endaga kaasa töökohti, uut ja noort tööjõudu, suuremaid võimalusi eraettevõtluse arendamiseks ja toetamiseks. Käivituv külamaja rahuldab elanike vajadusi, tekivad paremad võimalused ja samas kasvab vajadus küla infrastruktuuri korrastamiseks ning kommunikatsioonide parendamiseks.

Teised lootustandvad objektid on Teesoo lasketiir ja Mardu stuudio, mille tegevust ja majandamist korraldavad MTÜd Teesoo Laskurklubi ja Mardu stuudio. Lasketiiru ja stuudio toimimisel ettenähtud mahus tekivad samuti täiendavad töökohad kohalikele elanikele.

Küla arengu tegevuskava ajagraafik on ära toodud peatükis 13.

Arengukava täideviimine toimub koostöös kohalike elanike, Kõpu vallavalitsuse, MTÜ Tipu Looduskooli, MTÜ Soomaa Sõprade Seltsi, Soomaa Rahvuspargi administreerijate (Keskkonnaameti Pärnu-Viljandi regioon, Riigimetsamajandamise Keskus) ning vabatahtlikega. Ühistöö tulemusena püütakse säilitada olemasolevat kultuurkihti ning võimaluste piires taastada Tipu küla kunagist imagot. Plaanis on säilitada ja taastada olemasolevaid lagunevaid objekte (sillad, rippsild, koolimaja, talu- ja popsikompleksid, laastukatused) ning taastada juba lagunenud ehitisi või rajada nende asemele uusi

(talundid, ripp- ja pukksillad, heinaküünid, külakiik, külamaja, Tipu koolimaja endine laut-küün jm). Kavas on taastada ka küla kui terviku välisilme, mille juurde kuuluvad taastatud luhaheinamaad, võsast puhastatud jõekaldad ning kraaviperved kui osa looduslikust pärandmaastikust.

Arengukava täideviimise jälgimisel tuleb arvestada muutuvate oludega, seetõttu tuleb paar korda perioodi jooksul kokku kutsuda küla koosolek ning kava uuesti üle vaadata ning vajadusel täiendada ja uuendada.
Head lugemist!

Arengukava uuendamist aastatel 2009-2010 toetasid:

Vabaühenduste Fond
mida rahastavad Norra, Island ja Liechtenstein Avatud Eesti Fondi vahendusel

eea grants norway grants

Kõpu vallavalitsus

TÄNAME TOETAJAID!

2. TIPU KÜLA AJALUGU

Tipu küla on üks nooremaid külasid Soomaa rahvuspargis. Tipu küla eelkäijaks võib pidada Halliste küla samanimelise jõe ääres, kus 1840-ndatel aastatel oli 5 talu ja kõrts. Tollane asustus asus kitsal alal jõe mõlemal kaldal. Halliste küla läbis Viljandi-Pärnu talitee.

Tipu küla esimeseks taluks oli Pauna talu, mis rajati 1811. aastal. Pauna talu eelkäijad tulid Must-Tõramaalt. Hiljem tekkisid Piirikülа (Kõduküla) ja Tipu. Tipu küla algusaastateks võib pidada 1860-ndaid aastaid, mil Kõpu mõisnik Alexander von Stryk sinna saeveski rajas ning talupoegadele ümbruskonda kohad jagas. Hiljem asustus laienes ning talusid rajati ka ümberkaudsetesse metsadesse. Arvatavasti rajati ka Kõpu-Läti sihitee 1860-ndatel aastatel.

1895. aastal pühitseti endine kõrts koolimajaks (vt foto). Kooli asutajaks ja ülalpidajaks oli mõisnik Stryk, temale läks ka tollane koolimaks, 1-3 rubla aastas.

Tipu küla on tekkinud hiljem kui teised sealkandi külad, ometi arenes ta kiiresti ning kasvas peagi teiste küladega võrdseks.

Tipu õitseaeg jäi 20. sajandi esimesse poolde. Külas töötasid meierei, koolimaja, masinaühistu, postiagentuur, raamatukogu, toimis aktiivne seltsielu. Koolimaja tegutses esialgu tollases kõrtsihoones, hiljem (1932. aastal) ehitati endise saeveski koha peale eraldi koolimaja hoone. Küla kõrgajal elas külas umbes 240 elanikku ning koolis käis 40-50 last.

Tipust Iia poole talusid polnud, see-eest oli küla laienenud Tõramaani. Talundid paiknesid peamiselt piki jõge, teid tollal veel polnud. Tegeleti peamiselt karjakasvatusega, kuna suurvesi võis seemnevilja põldudel hävitada. Toodeti mune, võid, piima, koort, liha. Tipu ja Tõramaa vahel asus ka koorejaam.

Teine maailmasõda ja sellele järgnenud kolhooside loomine lõhkus tugevad ja elujõulised talud. Maad natsionaliseeriti 1940. aastal. Paljud taluelanikud küüditati, need kes jäid, sunniti kolhoosi astuma. Külade elanikkond kahanes kiiresti.

Nõukogude ajal kasutasid luhtasid majandid, kuid aastate jooksul vähenes niidetavate luhtade pindala ning need hakkasid kiiresti võsastuma.

Tipu koolimaja suleti 1964. aastal laste vähesuse tõttu. Alates 1968. aastast kasutas Tartu Ülikool Tipu koolimaja oma õppebaasina. Ligi kahekümne aasta jooksul kasutas 1200 praktikanti Tipu koolimaja oma praktikabaasina.

3. ASUKOHT

Tipu küla paikneb Pärnu madalikul Halliste jõe vesikonnas (vt. Tipu küla kaart lisa 1). Küla asub Viljandi maakonnas, Kõpu vallas, Kõpu–Jõesuu riigimaantee nr. 24151 ääres. Tipu on Kõpu valla kõige läänepoolsem küla, Kõpu vald on omakorda Viljandi maakonna edelapoolseim vald. Kaugused keskustest (mõõdetuna küla keskmest, koolimaja juurest):

- ➔ Viljandi (maakonnakeskus) 36 km,
- ➔ Kõpu (vallakeskus) ning Viljandi – Pärnu maantee 16 km,
- ➔ Kõrtsi-Tõramaa (Soomaa Rahvuspargi Külastuskeskus) 9 km,
- ➔ Jõesuu (Pärnumaa) 23 km,
- ➔ Tallinn 146 km,
- ➔ Pärnu 54 km,
- ➔ Tartu 114 km.

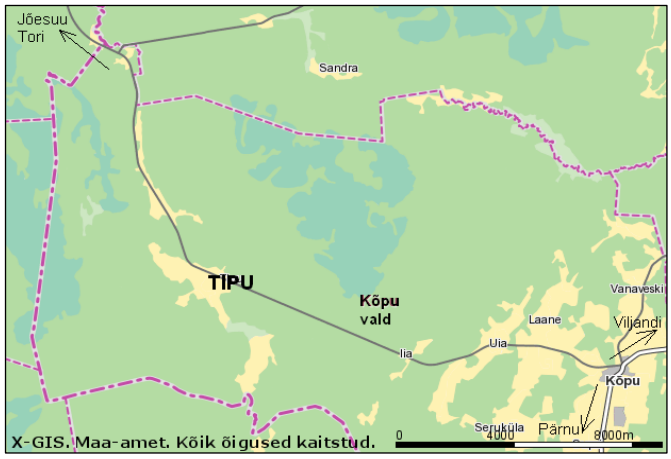

Eelpooltoodust nähtub, et Tipu küla asub üsna kaugel asustatud punktidest ning olulistest maanteedest. Eeliseks on siiski asukoht Kõpu-Jõesuu riigimaantee ääres, mida hooldatakse reeglipäraselt ning mis võimaldab külakeskmele ja koolimajale (Looduskoolile) hea ligipääsetavuse.

Kõpu vallas on kokku 9 küla, neist kõige suurem on Tipu – kogupindalaga 8755 ha. Suurele osale Tipu külast on laienenud Soomaa rahvuspark, täpsemalt 6672-le hektarile, mis moodustab 76,2 % küla kogupindalast.

Tipu küla piirneb põhjast Pärnu maakonna Tori valla Riisa külaga, läänest Pärnu maakonna Paikuse valla Põlendmaa küla ja Surju valla Kikepera külaga, lõunast Pärnu maakonna Saarde valla Kanaküla külaga; kirdest Viljandi maakonna Suure-Jaani valla Sandra külaga ning idast Kõpu valla Iia külaga.

Maaomandite jagunemine, nende suurus ja osatähtsus Tipu küla piires on ära toodud alljärgneval graafikul:

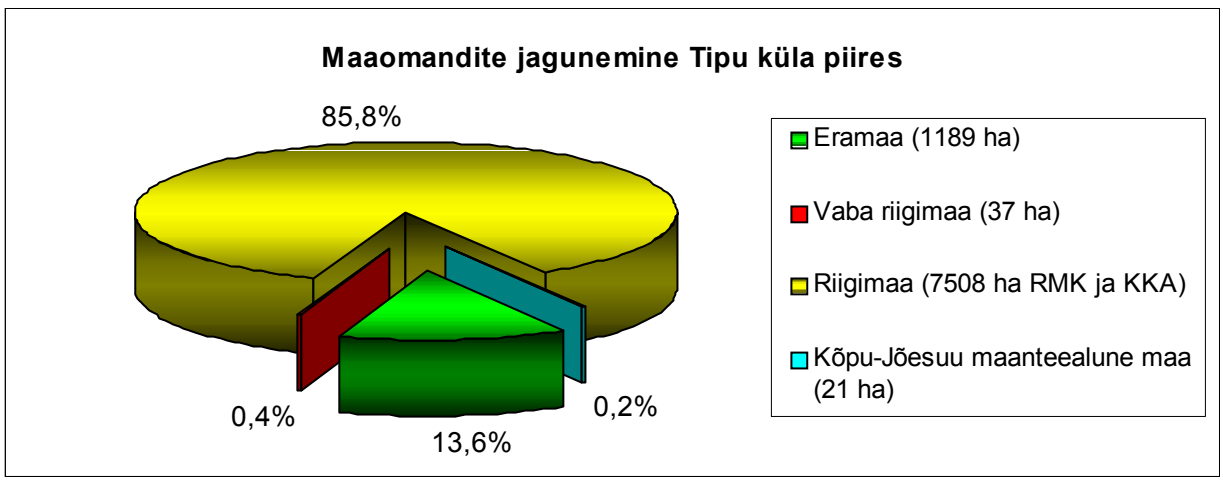

4. LOODUSKESKKOND

Tipu küla asub looduslikku mitmekesisust pakkuvas paigas. Küla keskpunktiks võiks pidada Tipu koolimaja. Koolimajast umbes poole kilomeetri kaugusele (läände) jääb Halliste jõgi, sama kaugele (itta) jääb Öördi raba serv. Tipust Tõramaa (loode) poole jäävad Tipu, Läti ja Räksi luhad, mis on toidulauaks rukkirääkudele, rohuneppidele, konnakotkastele, sookurgedele, kitsedele, põtradele, metssigadele ning paljudele teistele linnu- ja loomaliikidele. Samas suunas järgneb Läti luhale Halliste jõe kaldal paikenev üks vähestest säilunud haruldastest ökosüsteemidest – Pääsma laas – lammi- ja lodumetsad, kus leidub vanu ja võimsaid haabasid, (arvatavalt) lendoravat ning salumetsale iseloomulikke taimi.

Peaaegu keset Tipu küla saab alguse Tõramaa oja, mis ääristab maanteed kuni Kõrtsi-Tõramaani. Kahjuks on tee-ehituse ajal oja mitmes kohas kruusa ja pinnasega täidetud ning tee on ehitatud läbi oja, seega on oja looduslik vorm ja kulg rikutud.

Tipust umbes 7 kilomeetri kaugusel (edelas) asuvad kaunid luited - Maassaare mäed.

Küla keset palistavad peamiselt männi-kuuse-lehtpuu segametsad. Rabade servasid ääristavad männikud (siirdesoo-, raba- ja kõdusoomännikud), mis kasvavad üle märgadeks siirdesoo- ja lodumetsadeks (valdavalt sanglepik). Esineb üksikuid vana lehtmetsa fragmente. Küla lõunaosas (endisest Halliste külast kuni Maassaare mägedeni) on valdavaks metsaliigiks kõdusoomännikud.

Üheks looduslikuks eripäraks Soomaal, seega ka Tipu külas on suurvesi. Suurvee tekkimisel on palju põhjusi ning ta võib tulla igal aastaajal. Tavalisemad on siiski kevadised ning sügisesed üleujutused. Kui Raudna jõgi Sakala kõrgustiku loodeserval hakkab üle kallaste tõusma, on tavaliselt kahe päeva pärast vett ka Tipus oodata. Suurvesi on turistide ja külaliste jaoks suur külgetõmbenumber. Tipu külas on sel ajal kõige külastatavamad paigad Läti sild ja Läti vaatetorn.

Küla läbiva Halliste jõe luhad on tüüpilised Eesti aladel esinevad lamminiidud, kuid nad on suhteliselt suurepindalalised. Kevadiste üleujutuste ajal on need lausaliselt vee all. Jõe vasakkalda luhad on suures osas võsastunud. Küla piiresse jääval Tõramaa puisniidul esineb klassikaline tammepuisniit. Tõramaa puisniit ja Läti luht kuuluvad Soomaa rahvuspargi niitude 1A majandamisklassi, mis tähendab, et need on külastatavad ja atraktiivsed niidud, millel on kõige suurem ajalooline ja rekreatsiooniline väärtus. Enamik ülejäänud luhtadest kuuluvad majandamisklassidesse 1 kuni 3, mis on

kaitsealuste liikide (siberi võhumõõk, niidu-kuremõõk, ahtalehine ängelhein, käpalised) kasvukohad, millel on maastikuline väärtus ning kus esinevad haruldased suurtarnastikud. Tipu küla piiridesse jääb ka Halliste jõe ääres asuv Soomaa rahvuspargi ainuke reservaat – Tuhametsa.

5. OLEMASOLEV OLUKORD

5.1. Infrastruktuur

5.1.1. Teed ja sillad

- Tipu küla läbib Kõpu-Jõesuu riigimaantee nr. 24151, mis on kruusakattega ning mille hoolduse eest vastutab Lääne Regionaalse Maanteeameti Viljandi esindus.. Tänu külakeset piiravatele suurtele rabamassiividele ning Halliste jõele puuduvad küla piires teised olulised maanteed. Küla piires asuvad vaid mõningad kohaliku tähtsusega juurdepääsuteed, mida haldab peamiselt Riigimetsamajandamise Keskus (edaspidi RMK). Tänu suurenenud liiklusele seoses 1998. aastal valminud Soomaa Rahvuspargi Külastuskeskusega Kõrtsi-Tõramaal on tekkinud küla kohale kevadest sügiseni tolmupilv. Lisaks tolmule põhjustab suurenenud liiklus ka teeolude halvenemist. Tipu küla keset läbiva teelõigu kõvakatte alla saamist ei ole ette näha. Tänaseks on külakeskme piiridele paigaldatud vaid kiirust piiravad liiklusmärgid (70 km/h).
- Teeservade hooldus ja niitmine toimub tee valdaja poolt – riigimaanteed hooldab Lääne Regionaalse Maanteeameti Viljandi esindus, valla teid hooldab Kõpu vald ning metskonna teid hooldab RMK.
- Suhteliselt kehvas seisus on külavahe- ja sissesõiduteed (Räksi tee, Hoovi ja Venesauna sissesõiduteed). Nende teede ligipääsetavus sõltub ilmastikust ja looduslikest tingimustest (suurvee-aegu mitteläbitavad). Viimastel aastatel on parendatud Räksi ja Venesauna teid, need on läbitavad, kuid mitte iga ilmaga ning mitte iga sõiduvahendiga. Suuremad suurveed uhuvad Räksi tee alla pandud truupide lähedusest teekatte kuni poole meetri sügavuselt, tee on täidetud liiga jämeda kruusaga ning on väikesõidukitele raskesti läbitav. Venesauna tee viib ainult luhani, tee taluni (ca 750 m) puudub. Kalamehed ja džiibiomanikud üritavad iga ilmaga ja eriti suurvee ajal kõikjale autoga pääseda, rikkudes niimoodi niigi halvas seisukorras olevad teelõigud. Neid teid tuleb täita ja vajadusel (hooajaliselt) külastaja jaoks tõkkepuudega sulgeda (näiteks Hoovi sissesõidutee pärast Hoovi talu). Rahvuspargi poolt on tavakülastajale sõidetavaks muudetud Tõramaa puisniidu juurdepääsutee ja suletud Vodi luha sissesõidutee.

- Pärna sild on betoonsild, kuid silla ehitamise käigus ei ehitatud/paigaldatud jäämurdjaid. Seetõttu olid osad silla betoonpostid juba suurvete ja jää poolt tugevalt kahjustatud. Täna on Pärna silla omanikuks RMK ning juba 2009/2010 talvel remontis RMK Pärna silla. Pärna sild on üks väheseid siinkandis, mida mööda saab liikuda raskeveotransport Halliste jõe ühelt kaldalt teisele. Järgmised betoonsillad asuvad Riisal (22,5 km) ning Pütsepal (5,7 km). Ka uus Läti sild talub raskeveokeid, kuid samas lähedal, vahetult maantee ääres asuv Läti väike sild ei talu suuri koormusi ning seetõttu ei saa täna seda teelõiku (Läti-Räksi) raskeveokitega kasutada.

  Sildade hea seisund on kohalike elanike jaoks eluliselt vajalik. Senine sildade "omanikuta staatus" hakkab lahenema. Pärna silla on RMK võtnud oma hoole alla ning see moodustab koos Iia-Räksi teelõiguga ühe terviku. Täna on küsimuse all Läti silla staatus, kuna see asub pärast ehitust Kõpu valla bilansis. Loogiline oleks silla üleandmine RMK-le, et see kuuluks koos teelõiguga Räksi bussipeatus-Räksi samuti RMK alla.

- Läti külas lagunes kevadise suurvee tulemusel märtsis-aprillis 2006 piirkonna ainus puusild. Kõpu valla eestvedamisel ja Keskkonnainvesteeringute Keskuse (edaspidi KIK) toetusel valmis 2007. a. uus sild, mis on puitlademega betoonalusel sild (vt foto).

5.1.2. Ühistransport

Toimib bussiliiklus maakonnakeskuse Viljandi ja Tipu küla vahel. Seoses küla tühjenemisega on järjepidevalt muudetud liini nr. 55 graafikut ning praegu on võimalik käia ainult üks kord nädalas Viljandis, so. kolmapäeval hommikul, lõunaaeg ja õhtul. Sageli tekitab see külaelanikele probleeme, kui on kindlal päeval vaja linna minna (näit. arsti või notari juurde).

5.1.3. Elektrienergia

Küla elektrivarustus on Eesti Energia poolt üsna unarusse jäetud ning liinid on enam kui amortiseerunud. Iga väiksemgi tuul viib traadid kokku ja jätab küla pimedusse. Halb elektrivarustus ning kõikuv voolutugevus rikub kodumasinaid ning tekitab muidki probleeme (riknenud toit, tegemata tööd, tühjaläinud aeg). Korduvalt on Eesti Energia elektrikuid välja kutsutud ning ka mitmeid avaldusi tehtud, kuid seni olulisemate tulemusteta.

5.1.4. Postiside

Postiside teenus toimib külas hästi. Kui seni toodi post Tippu ja jäeti koolimaja juures asuvasse postkasti, kust selle toimetas edasi kohalik postiljon-külavanem,

siis tänaseks on pea igal majapidamisel suure tee ääres oma talu teeotsas postkast. Ainult Hoovi, Uue-Hoovi ja Venesauna postkastid asuvad koolimaja teeotsas. Koolimaja teeotsas asub ka kirjade kogumise kast.

5.1.5. Telefoniside ja internet

Telefoniside toimub raadiotelefonide kaudu. Telefoniside probleemiks on selle seotus elektrivõrguga: kui kaob vool, kaob ka telefoniühendus. Telefonilevi raadiotelefonidel on rahuldav, harva tuleb ette levi kadumist ning kõne katkemist. Telefon ja/või mobiiltelefon on pea igas majapidamises.

Mobiiltelefoni levi on üsna puudulik ega pole oluliselt ka viimaste aastate jooksul paranenud (vaatamata teenusepakkujate suurtele lubadustele). Puudulik mobiililevi tekitab suurt pahameelt kohalike elanike hulgas; samuti takistab see ettevõtjate ning Soomaa rahvuspargi töötajate tegevust. Eriti suurt pahameelt näitavad üles Soomaa rahvuspargi külastajad, kes ei saa sageli isegi oma teenusepakkujaga kommunikeeruda. Aastate eest paigaldati Sandra külla mast, et võimaldada Soomaa rahvuspargil ning tema külastajatel mobiililevi, kuid mast ei toimi. Levi on ainult masti vahetus ümbruses, see ei ulatu ei Soomaa külastuskeskuseni ega ka Tipu külani. Mõned aastad tagasi paigaldati külastuskeskuse juurde levivõimendaja, see toimib aga praktiliselt ainult hoones sees ning juba keskuse õuealal on levi endiselt puudulik.

Arvuti ja internet on olemas pea pooltel kohalikest elanikest. Püsiühendus on praegusel hetkel sisuliselt võimatu, internetiühendus läbi raadiotelefoni on äärmiselt aeglane ning seega ka ülikulukas. KÕU (Eesti Energia) statsionaarseid seadmeid kasutavad neli majapidamist, mobiilset seadet üks püsielanik ja üks sesoonne majapidamine. Nende levi on kohati probleemne ja ebastabiilne ning täielikult sõltuv ilmastikust.

Soomaa Rahvuspargi Külastuskeskuse juurde on paigaldatud mobiilimast, mis annab keskusehoonele rahuldava internetilevi ning masti vahetus ümbruses võimaldab ka WIFI kasutamist.

Valla keskuses kaupluse juures on samuti olemas kõigile soovijatele WIFI levi.

5.1.6. Vesi ja kanalisatsioon

Vee- ja kanalisatsioonivõrgustik külas puudub. Taludel on kaevud, joogiveena kasutatakse ka koolimaja juures asuva arteesia kaevu (puurkaevu) vett. Nimetatud puurkaevu vesi tekitab ümbruskaudsetele elanikele aga probleeme, kuna puudub kraavide süsteem, mis pidevalt maapinnale voolava vee hoonete, eriti koolimaja ümbrusest ära juhiks. Vaja on rajada kraavid ja võimalusel kogumistiik-veevõtukoht ning paigaldada truubid arteesia kaevu tekitatud üleujutuse ärajuhtimiseks.

Enamikes hoonetes kraanivesi puudub, see on kasutada vaid mõnes majapidamises.

Kanalisatsiooni rajamine on sagedaste suurvete tõttu vähemalt osades taludes mõeldamatu, kui mitte võimatu.

5.1.7. Soojamajandus

Külas puudub tsentraliseeritud küttesüsteem. Hooneid köetakse puuküttega, peamiselt ahjude ja pliitidega. Mitmes majapidamises kasutatakse lisasoojusallikana elektrikütet, ühes ka kaminat.

5.1.8. Jäätmemajandus

Jäätmekava puudub kogu Kõpu vallal, kaasa arvatud Tipu küla. Prügimajandusega tegeleb iga majapidamine eraldi. Komposti ja muude looduslike materjalide ning majapidamisjääkide utiliseerimine toimub kohapeal. Muu materjal, nagu plastik, metall, klaas toimetatakse enamjaolt omal käel vallakeskusesse või prügimäele. Osa plastikpudeleid, klaaspurke ja -pudeleid läheb korduvkasutusse, näiteks piima transportimisel ning hoidiste tegemisel. Valla keskuses ja sealse koolimaja juures asub kokku 6 pakendikonteinerit ning 3 paberi ja papi konteinerit, mida reeglipäraselt tühjendatakse.
Prügiveoleping on Tipus vaid mõnel majapidamisel. Vaja oleks korraldada kogu küla jaoks ühine ja korrapärane prügi ning muude jäätmete äravedu.

5.1.9. Informatsioon, stendid, viidad, kaardid

- Tipu koolimaja teeotsas asub üks infostend-teadetetahvel, koolimaja juures asub küla talundeid ja ajalugu tutvustav stend koos küla kaardiga.
  Koolimaja juurde paigaldatakse kevadel 2010 kaks uut stendi. Veestend paigaldatakse puurkaevu juurde ja loodusaia stend koolimaja õuele.
- Läti parklas on 2 infostendi, mis annavad informatsiooni Soomaa rahvuspargi kohta (k.a. rahvuspargi kaart).
- Läti talu parklas on 2 ja Läti vaatetorni juures üks kohalikku loodust ja piirkonda tutvustavat stendi.
- Kaabakasauna juures on kaabakaid ja nende elu tutvustav stend.
- Pauna kultuuriloolise matkaraja ääres asuvad kolm stendi – raja plaan, Villem Reimanit ja Pauna talu tutvustav stend ning luhastend.
  Pauna talu juurde paigaldatakse kevadel 2010 sillastend.
- Küla vaatamisväärsused ja piirkonna olulisemad objektid on viidastatud.
- Küla talundid on nimedega tähistatud.
- Riigimaanteele nr. 24151 on paigaldatud liiklusmärgid viitega Läti luhale ja rahvuspargi külastuskeskusele ning alates kevadest 2010 ka Tipu koolimajale.
- Valminud on mitmed eesti-, saksa- ja inglisekeelsed voldikud: Halliste jõe elanikud, Läti luha elanikud, Kaabakasaun, Tipu läbi aegade, Tipu Looduskool.

- Soomaa Rahvuspargi Külastuskeskuses Tipu küla põhjapiiril on saadaval informatsioon ja kaardimaterjal kogu rahvuspargi, k. a. rahvuspargi piiresse jääva Tipu küla osa kohta.

5.1.10. Sotsiaalne infrastruktuur

Rahva kooskäimisteks ja ürituste läbiviimiseks on seni kasutatud tühjalt seisnud endise Tipu koolimaja ruume. Need on aga tänaseks täielikult amortiseerunud ning talvisel perioodil on ruume pea võimatu kütta. Kooskäimiste ja ürituste tarbeks käib alates 2009. aasta detsembrikuust külamaja ehitus koolimaja krundile endise puukuuri vundamendi peale. Külamaja esimene etapp peaks valmima 2010. aasta jooksul, seejärel saab ruume mh. külaelanike kokkusaamiseks kasutama hakata.
Ühisüritusteks on küla talgud, jõulupidu, jaanipäev, koosolekud, küla kokkutulekud "Tere Tipu!" jt. üritused, mida korraldatakse koostöös Kõpu vallavalitsusega. Külamaja ruumes hakkavad tulevikus toimuma ka koolitused, seminarid, loodusõhtud jm üritused nii külarahvale kui ka kaugemalt tulnud huvilistele.

5.2. Elanikud ja talundid

Tipu on hajaküla. Omaaegsest suurest külast on säilunud vaid üksikud talumajapidamised. 1939. aasta andmetel oli külas 40 suitsu (koos koolimajaga) ning neis elas 199 inimest, vt. tabel lisa 2.
Küla piirid on laienenud ning praegune Tipu ulatub Tõramaa-Kõrtsist kuni Teesooni. Kadunud on Piiriküla e. Kõduküla ja praktiliselt ka Tõramaa küla.
Kokku on tänases Tipu külas püsielanikega kümme suitsu (2004 oli kaheksa), neis elab püsivalt 21 inimest (2004 elas 20). Lisaks püsielanikele kuulub Tipu küla piiridesse ka Soomaa Rahvuspargi Külastuskeskus koos elumaja ja muude hoonetega, seal aga püsielanikke pole.
Talundite hetkeseis on ära toodud alloleval graafikul:

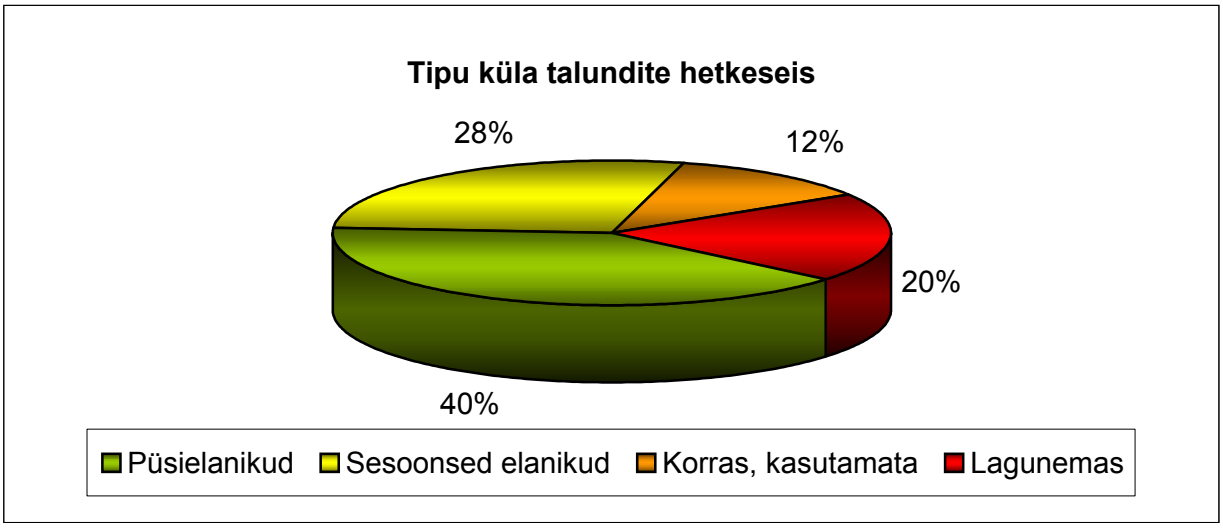

Lisaks püsielanikele on külas veel 7 majapidamist, mis leiavad kasutust nädalalõppudel või sesoonselt, 3 talumajapidamist heas või väga heas korras kuid kasutuseta ja 6 talundit või hoonet (k.a. koolimaja) on lagunemas.

Küla elanikkond vananeb. Viimastel aastatel on tulnud mõned uued elanikud ja juurde tulnud ka järelkasvu. Siiski olulist rahvaarvu kasvu võrreldes 5-6 aasta taguse ajaga ei ole. Lootuseks on käivituv Tipu Looduskool, mille kompleks hakkab vajama lisatööjõudu. Hetkel on kahekümne ühest külaelanikust kuni 17-aastaseid kolm (2004 oli samuti 3), täiskasvanuid 18-60-aastaseid üksteist (2004 oli 12) ning üle 60-aastaseid seitse inimest (2004 oli 5). Sooliselt jaotuvad külaelanikud järgmiselt: naissoo esindajaid on üksteist (2004 oli 9) ja meessoo esindajaid on kümme (2004 oli 11). Külaelanike struktuur on ära toodud järgneval graafikul:

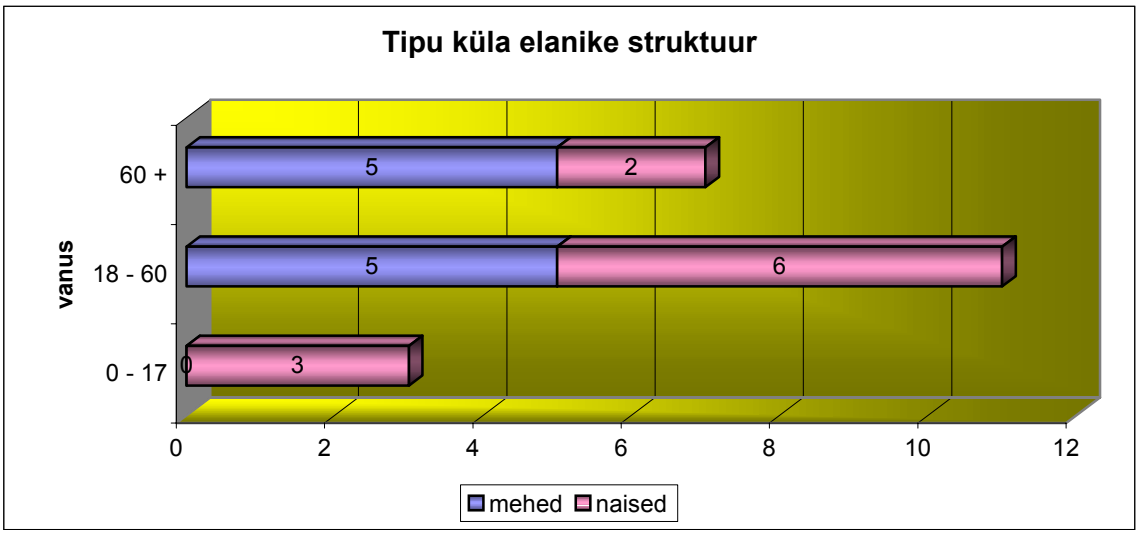

5.3. Inimkapital ja majandus

Tipu küla elanike majanduslik olukord on alla keskmise. Kuna külas ettevõtlus praktiliselt puudub, puuduvad kohapeal praktiliselt ka reaalsed töökohad. Puuduvad teadmised, oskused ja äri alustamiseks vajalik kapital, sageli ka riski võtmise julgus.

Seni said kohalikud FIEd ebaregulaarselt juhutööd peamiselt Soomaa rahvuspargi, Riigimetsamajandamise Keskuse või mõne eraettevõtja juures (ehitustööd, heinaniitmine, metsatööd, võsakoristus) või osutasid muid teenuseid (giiditeenus, kanuulaenutus, ratsutamine jm). Tänu struktuurilistele muutustele rahvuspargis vähenes nõudlus kohaliku tööjõu ja tehnika järele ning on tänaseks nullilähedane. Lisaks sellele on muutunud seadused ja kasvanud maksukoormus ja seetõttu on mitmed füüsilisest isikust ettevõtjad oma tegevuse peatanud või lõpetanud.

Üks kohalik elanik tegeleb hobusekasvatusega ning pakub ka ratsutamise võimalust. Üks kohalik ettevõtja (FIE) pakub giiditeenust. Külas on kogemustega metsatöölisi ja ehitaja, kes aga erialal ei tööta. Mõni põhitöökohaga püsi- ja sesoonne elanik pakub ka

FIEna oma teenuseid.

Kindlate töökohtadega on olukord paranenud seoses struktuuriliste muutustega rahvuspargis ning selle liitmisega Pärnu-Viljandi regiooniga (2006 Looduskaitse-keskusega ning pärast reformimist 2009 Keskkonnaametiga). Tekkis juurde mitmeid töökohti, kuhu kandideerisid ka kohalikud elanikud. Kindlat töökohta omavad täna 6 kohalikku elanikku, neist riiklikus süsteemis 4, erasfääris 1 ja mittetulundussfääris 1 külaelanik.

Küla piires asuvad mitmed lootustandvad mittetulundusühingud, kellest tulevikus peaksid saama tööandjad. Teesoo lasketiiru (Linnu Tiiru) kompleks (MTÜ Teesoo Laskurklubi) ja Tipu looduskool (MTÜ Tipu Looduskool) on alles välja arendamisel ning hetkel veel külaelanikele otseselt töökohti ei paku. Tänaseks on mõningate ürituste ja projektide läbiviimiseks ostetud ebaregulaarselt kohalike ettevõtjate teenust. See peaks aga lähitulevikus muutuma ning mõlemalt ühingult oodatakse lähiaastatel märkimisväärset tööjõu ning kohapealsete teenuste nõudluse kasvu. Ainus töökoht mittetulundussfääris on MTÜ Tipu Looduskooli projektijuhil, seda töökohta finantseerib ühingu saksapoolne partnerühing Mitwelt e.V.

Teenuste olemasolu ja kättesaadavus kohapeal on äärmiselt puudulik. Postiside toimib väga hästi, telefoniteenus on rahuldav, internetilevi KÕU-seadmete abil on halb ning elektrienergia teenus äärmiselt halvas olukorras. Muud teenused (arst, apteek, raamatukogu, kool, lasteaed, huviringid, toidu- ja tööstustarvete kauplus, postkontor, WIFI või interneti püsiühendus, prügivedu, tankla jne.) puuduvad. Prügivedu toimub tellimise peale. Oluliste teenuste ja elamisvõimaluste puudulikkuse tõttu on lähiajal vähe lootust uute elanike ja värske tööjõu meelitamise suhtes Tipu külla.

5.4. Küla ja turism

Tipu küla seotus turismiga on suhteliselt tagasihoidlik, kuid ometi mitte olematu. Kuna küla asub suurel määral Soomaa rahvuspargi territooriumil (~76 %), on ka Tipu piirkond, kui potentsiaalne Soomaa rahvuspargi "värav" haaratud rahvuspargi turismiarendusse. Küla eeliseks on külakeset läbiv Kõpu-Jõesuu maantee, mis on üks kahest Soomaa rahvusparki läbivatest teedest. Tuleb ainult leida võimalusi turistide meelitamiseks külla ning anda neile põhjust peatumiseks.

Rahvuspargi kaitsekorralduskava (edaspidi KKK) alusel teostatakse piirkonnas vaadete avamiseks ning kaitsealuste liikide elu- ja toitumispaikade säilitamiseks laiaulatuslikku luhahooldust. KKK alusel on rajatud ja rajamisel mitmed objektid, mis on mõeldud eelkõige rahvuspargi külastaja jaoks (Läti vaatetorn, parkla ja puhkekoht, Tõramaa puisniidu linnuvaatlustorn, heinaküünid Läti ja Räksi luhal, parkla Maassaare mägedes, Tipu koolimaja remont ja Looduskooli rajamine, objektide viidad, infostendid jne).

Soomaa rahvuspargi olemasolu on suureks potentsiaaliks. Soomaa Sõprade Seltsi eestvedamisel on rajatud eesti omaaegse suurmehe Villem Reimani elu ja kodukohta tutvustav Pauna kultuurilooline matkarada, paigaldatud on paljud stendid ja objektide viidad, tähistatud on talundite nimetused, valmistatud on voldikuid. Tipu Looduskool on samuti valmistanud voldikuid ja paigaldanud Tipu ajalugu tutvustava stendi ning korraldanud mitmeid üritusi. Kevadel 2010 paigaldatakse Kõpu-Jõesuu maantee äärde Tipu koolimajale viitav liiklusmärk. Soomaa Sõprade Seltsi ja Tipu Looduskooli lähiaastate plaanides on veel mitme matkaraja ja objekti rajamine Tipu piirkonda, piirkonda tutvustavate voldikute ja materjalide valmistamine ning traditsioone tutvustavate ürituste korraldamine.

Kuna tänase Tipu küla piirid ulatuvad kuni Kõrtsi-Tõramaani, siis jäävad küla piiridesse ka rahvuspargi keskuse vahetus läheduses asuvad Tõramaa puisniidu matkarada ning koprarada. Kuna need asuvad külakeskmest kaugel ning rahvuspargi külastuskeskuse külje all ja nende hooldamine toimub RMK poolt, siis nimetatud objekte küla arengukavas põhjalikumalt ei käsitleta.

Kuna Kõpu vallal turismi arengukava puudub, siis turismialast arendustööd ja objektide rajamist valla poolt ei toimu. Valla initsiatiivil alustati aastate eest Tipu looduskooli planeerimist ning töötati välja esialgne looduskooli rajamise visioon. Valla eestvedamisel toimus ka Läti vana lagunenud puusilla asendamine betoonalusel puitlademega sillaga.

Tänapäeva turist vajab mugavaid tingimusi: söögi- ja joogikohta, ööbimisvõimalusi, ka ettevalmistaud telkimisplatse. Need aga puuduvad praktiliselt nii Tipu külas kui ka lähiümbruses. Telkimisvõimalus oleks ainult Linnu tiirus ja talude juures. Linnu tiirus toimub hetkel (alates talvest 2009/2010) kämpingute valmistamine ja paigaldamine, kus on loodetavasti juba lähiajal võimalik piirkonna külastajaid majutada. Söögi- ja ööbimisvõimalused puuduvad aga suuremas osas rahvuspargis. Samuti puudub ühtne koostöö turismiga tegelejate vahel, omavaheline suhtlemine on äärmiselt kaootiline. 2009. aastal loodud MTÜ Soomaa Turism ühendab endas Soomaa turismiettevõtjaid ja aitab ehk edasi viia ühtset turismiarengut ja -poliitikat Soomaa piires.

Mitmed turismiarendajad kasutavad Tipu piirkonda, eriti Pärna ja Läti silda kanuumatkade alguspunktina.

Ettevalmistatud supluskohad puuduvad. Kohalikud elanikud kasutavad oma kindlakskujunenud supluskohti, mis asuvad tavaliselt kodude vahetus läheduses.

Suureks probleemiks on pikki aastaid olnud võsastumine. Turist, küla ja rahvuspargi külastaja vajab vaadet ja avarust. Sissesõit Tipu külla ning mujal rahvuspargis liikumine toimub sageli nagu mööda “rohelist koridori”. Viimaste aastatega on olukord tunduvalt paranenud ning maanteede ääres on avatud palju omaaegseid heinamaid ja luhtasid ning kauneid vaateid Tõramaa ojale ning Halliste jõele. Tipu küla on praktiliselt ainuke vallas, kes korraldab reeglipäraselt igal aastal oma küla kaunimaks muutmiseks talguid.

Nii on külarahvas ja küla sõbrad iga-aastaste talgute käigus korrastanud koolimaja ning selle ümbrust ja puhastanud võsast teeservi ning kraavipervesid. Soomaa Sõprade Selts ning Tipu Looduskool on korraldanud mitmed talgud Tipu koolimajas (vt foto) ning külale ja selle vaatamisväärsustele vaadete avamiseks. Tipu küla on ainus Soomaa rahvuspargi terviklikult säilunud külakompleks, kus on veel näha sümbioosi külakultuuri ja looduse vahel. Seda on vaja säilitada ja tugevdada ning ka külastajatele rohkem tutvustada ja presenteerida. Seega on väga oluliseks vajaduseks küla avardamine vaadete avamise näol, et taastada omaaegne kirjutama seadus: külas paistab suits suitsule ära.

Suureks lootuseks küla tulevikule nii tööpakkujana kui ka turismiobjektina on Tipu Looduskooli kompleksi rajamine endise Tipu koolimaja krundile ning väljaarendamisel olev Teesoo Lasketiiru ehk Linnu Tiiru kompleks. Oma osa kindla niššiga nö. "loov-turistide" jaoks hakkab loodetavasti mängima ka Mardu stuudio.

Alljärgnevalt on ära toodud olulisemad Tipu küla objektid ja vaatamisväärsused.

5.4.1. Tipu koolimaja ja külamaja

Tipu vana koolimaja on tuntud väga laialdaselt nii endiste elanike kui ka omaaegsete üliõpilaste seas. Koolimaja ning sellega seotud nostalgia on üks peapõhjus, mis siiakanti külastajaid toob. Koolimaja on hetkel küll lagunemisohus ja tavakülastajale suletud, avab oma uksed aga ometi iga-aastastele kohalike ettevõtmisel toimuvatele üritustele, nagu jaanipäev, jõulupidu, talgud, küla kokkutulekud ja -koosolekud. 2010. aastal avab koolimaja oma uksed ka tavakülastajale, nimelt suveperioodil igal nädalavahetusel. Hoone taga asub arteesia kaev (vt foto), mis pakub igale soovijale oma puhast ja karastavat vett aastaringi. Koolimaja juurde on paigaldatud infostendid küla ajalugu tutvustavate materjalidega ning küla jooksva informatsiooniga (k.a. bussiajad). Tipu Looduskooli hooned (hetkel valmiv külamaja ja tulevikus ka koolimaja hoone) ning nende majandamine kujutavad endast pärast valmimist vaatamisväärsust ise, sest tegemist saab olema Eestis suhteliselt ainulaadse ökomajandamisega. Vastu võetakse nii üksikisikuid kui ka laste-, noorte-,

üliõpilas- ja täiskasvanute gruppe. Läbi viiakse praktikaid, koolitusi, seminare, õuesõpet, täienduskursusi, loodusõhtuid, õpikodasid jpm. Seega saab Tipu Looduskooli sihtgrupp olema nö seinast-seina ja tegevusi pakutakse nii kohalikule elanikule kui ka kaugemalt tulijale.

2009. aasta lõpus algas Tipu külamaja ehitamine. Hoone ehitamiseks taotleti toetust PRIA külameetmest 3.2. Tänaseks on maja katuse all ning valmimas on hoone I korrus. Loodetavasti saab rahastuse ka jätkuprojekt PRIA külameetme 3.2 raames, siis valmib kogu maja koos II korruse ja sisseseadega juba 2010. aasta lõpuks. Täpsemalt on Tipu Looduskooli temaatikat käsitletud peatükis nr. 7.1. Info kodulehel: www.tipulooduskool.ee.

5.4.2. Pauna talu, eesti suurmees Villem Reiman ja Pauna matkarada

Koolimaja juurest mööda teed Halliste jõeni jõudes näitab viit paremale, Pauna talu poole. Matkarada viib läbi karjavärava ning mööda kauni jõekalda ääres asuvat patareivalli eesti suurmehe Villem Reimani sünnikodu juurde. Patareid ehitati omal ajal põllumaade kaitseks suurvee eest. Pauna talu juurest viib matkarada edasi üle luha mööda vana külateed ja patareivalli maanteeni ning sealt uuesti koolimaja juurde tagasi. Matkarada on varustatud viitade ja stendidega.

Pauna talu asus omal ajal väga erandlikus paigas, suurte soiste metsade vahel, Halliste jõe kaldal. Siit eraldatusest ja näilisest üksindusest alustas oma eluteed üks

olulisem Eesti rahva suurmees, Villem Reiman, kelle töödest ja ettevõtlikkusest kiirgas vaimuvalgust kogu rahva edasisele edenemisele. Siin hakkas idanema iseseisva Eesti riigi tärkamise seeme.

2002. aasta juulis asutati Kolga-Jaani kiriklas kümnekonna aktiivse inimese eestvedamisel Villem Reimani Kolleegium. Kolleegium on aastate jooksul koondanud Reimani kirjalikku ja vaimset pärandit, et see saaks talletatud mahukasse kogumikku. Kolleegiumi eestvedamisel paigaldati ka 2004. aasta juulis Pauna talu juurde Villem Reimanni auks mälestustahvel.

2008. aastal korrastati Soomaa Sõprade Seltsi eestvedamisel ja KIK toetusel Pauna talu ligipääsutee ning sinna rajati kultuurilooline matkarada.

5.4.3. Läti luht, vaatetorn ja parkla

Tipu keskmest, so koolimaja juurest umbes 1 km Tõramaa poole asub Läti parkla koos vaatetorniga ja puhkekohaga. Tornist avaneb vaade ühele olulisemale luhale rahvuspargis – Läti luhale. Nimetatud luht on oluline kaitsealuste liikide toitumis- ja pesitsuspaik ning seal võib kohata selliseid haruldusi, nagu väike-konnakotkas, rohunepp, täpikhuik, samuti rukkirääk, sookurg ja mitmed imetajaliigid. Parklas asuvad külastajate tarbeks DC, laud-pingid ning kaks infostendi. Nimetatud parkla ja vaatetorn leiavad sagedast kasutamist külastajate poolt. Soomaa Sõprade Seltsil on plaanis väike ja kitsas metallist vaatetorn asendada puidust vaateplatvormiga.

5.4.4. Läti sillad

Läti külas asub kaks silda, mõlemad on täna betoonalusel ja puulademega sillad. Väike sild asub kohe maantee ääres, Läti talu poole viiva tee peal. Suur sild viib üle Halliste jõe. Veel 2006. aasta kevadeni asus seal ainus piirkonnas säilunud vana puusild, mis oli külastajate jaoks üks meelispeatuspaiku. Kahjuks lõhkus 2006. aasta kevadine suurvesi Läti vana puusilla lõplikult ning amortiseerunud sild lammutati. Kõpu valla eestvedamisel ja KIK toetusel alustati 2006. aasta suvel ehitustöid ning vana puusild asendati betoonalusel puulademega sillaga, mis valmis lõplikult 2007. aasta suvel. Läti sild leiab kõige sagedasemat kasutust just suurvete aegu, mil sillalt avaneb omapärane ja üsna ainulaadne vaatepilt täielikult üleujutatud luhtadele, keset vetevälja asuvatele taludele ning silla alla mühisevatele vetevoogudele.

5.4.5. Tammearu rippsild

Läti sillalt avanes veel mõningate aastate eest vaade ühele vähestest säilunud rippsildadest, Tammearu rippsillale. Nimetatud rippsild on juba aastaid "väljavahetamisel", eemaldati lagunenud puidust lade, näha on vaid silla otsapostid ning rippsilda toestavad trossid. Loota on, et rippsild, kui kena vaatamisväärsus ning kohaliku kultuuripärandi osa, siiski lähiajal taastatakse.

5.4.6. Tipu rehielamud

Keset Tipu küla on näha omaaegseid tüüpilisi rehielamuid: Tipu ja Auru. Tipu rehielamu asub otse maantee ääres ühel pool ning Auru sadakond meetrit maanteest eemal teisel pool teed. Mõlemad on hästi märgatavad ning piisavalt hästi säilunud ning suhteliselt heas korras. Ühes on püsielanik ja teine leiab kasutust sesoonselt.

5.4.7. Kaabakasaun

Koolimaja tagant viib tee Halliste jõe äärde. Nimetatud tee on viitadega tähistatud ka kui matkarada (Pauna talu kultuurilooline matkarada). Jõe äärde jõudes näitab üks

viit vasakule, kaabakasauna juurde. Umbes 150 meetri kaugusel asub jõekäärdu ehitatud kaabakasaun. Kaabakasauna juurde on paigaldatud ka stend, mis räägib kaabakate elust omaaegsel Soomaal. Jõe ääres asub ka supluskoht (välja ehitamata).

5.4.8. Rahvuspargi külastuskeskus ja sealsed matkarajad

Soomaa Rahvuspargi Külastuskeskus asub Tipu küla piires, Tõramaal, endise Tõramaa-Kõrtsi talu maadel, mida tänapäeval kutsutakse Kõrtsi-Tõramaaks.

Rahvuspargi keskusehoones asub täna RMK teabepunkt, kus on külastajal võimalik küsida asjatundlikku infot Soomaa põnevate paikade, matkaradade ja laagriplatside kohta, Soomaa kaitsekorra ja üldiste looduskaitseliste eesmärkide kohta, rahvuspargis matkateenuste pakkujate ja toitlustus- ja ööbimisasutuste kohta, saada rahvusparki tutvustavaid materjale, kaarte ja infovoldikuid, vaadata filmi "Soomaa viis aastaaega" eesti ja inglise keeles. Keskuse II korrusel (rõdul) on avatud ülevaatlik ekspositsioon rahvuspargist ja erinevad näitused. Kõik huvilised saavad alati osaleda ka rahvuspargis korraldatavatel loodusõhtutel. Rahvuspargi külastuskeskuse juures asub koprarada ning selle vahetus läheduses saab alguse ka Tõramaa puisniidu matkarada.

Täpsem info külastuskeskuse ja külastuskorralduse kohta: www.soomaa.ee.

5.4.9. Teesoo Lasketiir e. Linnu Tiir

Teesoos asuva lasketiiru väljaehitamine käib alates 2001. aastast. Otseseks

külastajatesihtgrupiks on jahimehed ja jahindusega seotud inimesed, aga laienevas ja arenevas tiirus on oodatud ka kõik teised piirkonna külastajad ja puhkajad. Tiirus on toimunud juba mitmeid suurüritusi (vabariiklikud ja maakondlikud laskevõistlused, Viljandi maakonna jahimeeste kokkutulek, asutuste suvepäevad jne.) ning mitmeid kohalikke üritusi. Lasketiir on laskeharjutuste sooritamise tarbeks vastavalt kokkuleppele avatud igale soovijale. Alates 2009. aasta teisest poolest paigaldatakse kompleksis kämpinguid, et oleks võimalik külastajaid mugavamalt majutada. Tiiru juurde kujundatakse välja ka ulatuslikku

puhkekeskust koos puhkemajakeste, paadisadama, palliplatside, laululava jm-ga. Täpsemalt on Teesoo Lasketiiru temaatikat käsitletud peatükis nr. 7.2. Vaata ka kodulehte www.teesoolk.ee.

5.4.10. Mardu stuudio

Mardu talu juures on rajamisel Mardu stuudio. Erinevalt loodusturismist, mis ümbruskonna elanikkonna peamise täiendava elatusallikana toimib sesoonselt, ei kasuta stuudio piirkonna looduslikku ressursi aktiivselt ja rekreatiivsetel eesmärkidel, vaid tarbib seda kaude kui sobilikku fooni loometööks ning on suunatud eelkõige "loome-turistidele". Mardu stuudio toimib aastaringselt, rikastades piirkonda uuendusliku majandusüksuse ning vaatamisväärsusega. Täpsemalt on Mardu stuudio temaatikat käsitletud peatükis nr. 7.3. Vaata ka kodulehte www.mardu.ee.

5.4.11. Heinamaad ja karjatamine

Viimastel aastatel, alates aastast 2004, on Soomaa piirkonnas aktiivselt tegeletud endiste heinamaade taastamise ning hiljem ka karjatamisega. Avatud on hulgaliselt kauneid vaateid Halliste ja Tõramaa jõgedele ning luhaheinamaadele. Taastatud heinamaade kinnikasvamise vältimiseks on erasektori poolt piirkonda toodud kümneid veiseid – anguseid, hereforde ja Šoti mägiveiseid. Tegu on piirkonnale mitteomaste liikidega, kuid nad on väga vastupidavad Soomaa karmidele ja üliniisketele tingimustele ning samas ka külastaja jaoks üsna põnev ja atraktiivne vaatepilt. Esimesed loomad, 25 tk, saabusid Tippu 2006. aastal, tänaseks on nende arv piirkonnas kasvanud ca 70-ni.

6. KÜLAELANIKE KOOSTÖÖ

Kõpu vallas on üheksa küla, neist ainult Tipul on olemas korralik küla arengukava ning on senini olnud ametlikult olemas külavanem. Teistel valla küladel puuduvad nii külavanemad, kui ka arengukavad (2004. aastal koostati valla poolt küladele arengudokumendid, need on aga uuendamata). Loodetavasti seetõttu on Tipu külas vaatamata tema väiksusele säilunud mitmed head tavad ja traditsioonid. Reeglipäraselt peetakse Tipus jõulupidu, jaanipäeva ja küla talguid. Iga nelja aasta järel toimub Tipus külaelanike ja külaga seotud inimestele kokkutulek "Tere

Tipu!" (vt foto). Viimane kokkutulek toimus 2006. aasta 5. augustil ning see toimus viiendat korda. Selle organiseerisid Kõpu vald ja külavanem, toetas Soomaa Sõprade Selts läbi KOP projekti. Järgmine kokkutulek on plaanitud 7. augustiks 2010. aastal ning seekord korraldab seda Tipu Looduskool.

Peaaegu igal kevadel, viimastel aastatel ka suvisel perioodil Tipu Looduskooli ja Soomaa Sõprade Seltsi eestvedamisel, toimuvad talgud, mille käigus korrastatakse koolimaja ümbrust, teostatakse koolimaja pisi-remonti, puhastatakse küla luhtasid ja teeservi rämpsust, tormimurrust ning

võsast, puhastatakse ja korrastatakse Pauna matkarada. Talgutele on sageli oma õla alla pannud nii Kõpu vald, Soomaa rahvuspark, Soomaa Sõprade Selts kui ka Tipu Looduskool (vt fotod).

Küla väiksuse tõttu aastaid seltsitegevust ega muud elanike kooskäimist ei toimunud. Tänu Tipu Looduskooli tegevuse käivitumisele on viimasel ajal (2009-2010) ühises koostöös ja fondide toel (Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Vabaühenduste Fond, saksa sihtasutus Gesellschafter jt) korraldatud hulgaliselt külakoosolekuid ja mõttetalguid ning erinevaid üritusi, näiteks meepäev (vt foto), jüripäeva tähistamine, Soomaa vabatahtlike 10-nes kokkutulek Tipu külas. Nimetatud talgud ja üritused on alati ka külaelanike poolt hästi vastu võetud ning elanike aktiivne osalemine neis annab tunnistust nende vajalikkusest.

Koostööd teiste valla küladega ning väljaspool valda asuvate külade/asulatega ei toimu. Loodetavasti külamaja valmimisega seoses hakkab erinevate piirkonna külade rahvas rohkem koos käima ja koos tegutsema. Sama kehtib ka planeeritud koolimaja krundil asunud endise laut-talli taastamise suhtes, kuhu kavandatakse töökoja- ja käsitööruumid. Kui on

olemas vajalikud infrastruktuurid, siis on oodata ka nende aktiivne kasutuselevõtt just eelkõige kogukonna elanike poolt. Looduskoolil on plaanis, esialgu külamajas, hiljem ka koolimajas ja käsitöökojas, hakata korraldama kõikvõimalikke seminare, koolitusi, õpikodasid, loodusõhtuid jm üritusi, kuhu on oodatud kõik huvilised ka väljaspoolt piirkonda. See hakkab erinevaid kogukondi ja inimesi omavahel siduma ning nende koostööd ja koostegemisi aktiveerima.

7. KÜLA ARENG

Küla arengu tagasikäik sai alguse nõukogude korra kehtestamise ajal ning 21. sajandi esimestel aastatel oli Tipu küla ilmselt oma kõigi aegade kõige madalamas seisus. Küla oli jäänud tühjaks ja suhteliselt eakaks. Tänaseks on külas elama asunud (või on väga sagedased "nädalalõpukülalised") mitmed uued elanikud, noorema generatsiooni esindajad. Küla jätkusuutlikuse poolt räägib ka fakt, et küla keskmes on lisaks püsielanikele - kuus suitsu 14 elanikuga (2004 oli viis suitsu 12 elanikuga) - veel seitse majapidamist, mis on korrastamisel või korrastatud ning mida kasutatakse küll perioodiliselt, ent kindla järjepidevusega. Küla positiivseks tendentsiks on kindlasti tõsiasi, et tänaseks pole küla keskmes enam ühtegi talukompleksi lagunemisohus.

Teised ümbruskaudsed külad on välja surnud ning vanad talukohad veel vaevalt äratuntavad. Seetõttu on tänaseks Tipu küla piirid veninud märksa suuremaks ning ka Soomaa Rahvuspargi Külastuskeskust Tõramaal endise Tõramaa-Kõrtsi talu maadel loetakse praeguse Tipu küla alla. Seega ka Tipu ja Tõramaa vahele jäävad endise Piirikülа kohad (Mardu, Päästala ning Kupitsa) kuuluvad täna Tipu küla alla. Neist ühes on püsielanik, üks on korrastamisel, kuid hetkel praktilist kasutamist ei leia. Üks majapidamine hetkel sealkandis kasutust ei leia ning on lagunemas. Ülejäänud talukompleksid Tipu ja Tõramaa vahel on lagunenud ning nende asemedki vaevu leitavad. Kahe endise talukompleksi varemed, mis asuvad otse Kõpu-Jõesuu maantee ääres, on võsast välja raiutud ning tee pealt märgatavad – Männiku ja Väime.

Täna on lootust, et küla päris tühjaks ei jää. Kokkuvõtteks võib öelda, et suurem enamus püstiseisvatest elumajadest (ca 80%) leiavad rohkemal või vähemal määral kasutamist.

Küla kahjuks räägib fakt, et küla on kaugel asustatud punktidest, seetõttu puuduvad eluks olulised ja vajalikud tingimused, nagu näiteks lasteaed, kool, arstiabi, kauplus jne. Varem käis külas kord nädalas autokauplus, kuid seda teenust enam ei eksisteeri. Seega asuvad lähimad kauplused Kõpus 17 km kaugusel ja Jõesuus 23 km kaugusel. Kuna bussiühendus Kõpu ja Viljandiga on tänaseks päevaks praktiliselt hääbunud, on külaelanike jaoks äärmiselt raskesti kättesaadavad peaaegu kõik teenused ning vajalikud kaubad.

Ilmselt osalt puudulike transpordivõimaluste tõttu on ka informatsioonivahetus küla ja valla vahel enam kui puudulik. Isiklik transpordivahend on suuremal osal majapidamistest, ent kütust osta saab kõige lähemalt Kõpu alevist, aga aleviskäik ise on elanike jaoks juba üsna kulukas.

Uute, eriti noorte põlisasukate tulek Tipu külla on raskendatud mitmel põhjusel. Esiteks asub küla kaugel asustatud punktidest, seega laste viimine lasteaeda-kooli on kulukas ja komplitseeritud. Teiseks: kohapeal valitseb hetkel tööpuudus, seega tuleks tööl käima hakata kuskil keskuses (Kõpus, Jõesuus, Viljandis vm), see oleks väga kulukas. Kolmandaks: kõik vähegi elamiseks kõlbulikud eluasemed on leidnud omaniku ning enamik neist leiab ka kindlat kasutust. Uuel tulijal peab olema kogukas rahakott, et suuta mõni kasutuseta majapidamine ära osta või uus ehitada. Positiivne nähe on see, et viimaste aastate jooksul on märgata tunduvat huvi suurenemist maaelu vastu. Kahjuks tänase seisuga ei suuda valdav enamus maaelanikkonnast või maaelust huvitatud noored inimesed Eesti riigis uut maja ehitama hakata.

Külas tänase seisuga ühtegi ettevõtet ega märkimisväärse sissetulekuga ettevõtjat ei ole. Mõningane lootus on uusasukatel, kes ehk tulevikus mõne tootmis- ja/või teenindus-ettevõtte avavad, näiteks puidutöökoja, turismi- ja majutusteenuse, mesindustalu (sellised plaanid on Räksi-Karulaane talu peremehel) vm.

Ilmselt kõige suuremad lootused on täna Tipu koolimaja taastamisel ja looduskooli kompleksi käivitumisel (lähemalt alapeatükis 7.1.). Looduskooli tegevuse käivitumisest huvituvad väga erinevad ühiskonnasektorid ning huvigrupid: MTÜ Tipu Looduskool, kohalikud elanikud, Soomaa Sõprade Selts, Kõpu vald, Soomaa rahvuspark, Tartu Ülikool, vabatahtlikud, endised kooliõpilased ning ülikooli tudengid, kelle praktika-baasiks koolimaja kunagi oli. Koolimaja hoone taastamine ja seal tegevuse taaselustamine annaks külaelanikele tööd, tõstaks oluliselt küla atraktiivsust, tooks külla palju loodushuvilisi ja turiste, kellele omakorda saab teenust pakkuda jne. Külast kujuneks esinduslik Soomaa rahvuspargi värav ja oma kindla niššiga teadus- ja infokeskus.

Seni puudus kohapeal potentsiaal ja aktiiv looduskooli käivitamiseks, küla arengu eestvedamiseks, küla ja piirkonna turistidele atraktiivsemaks muutmiseks. Küla elanikel on küll visioone küla tulevikust ning oma majapidamise arendamisest, puuduvad aga teadmised ja vahendid, sageli ka tahe olukorra muutmiseks ning arengu jätkusuutlikkuse tagamiseks. Tänaseks on püsivalt Tippu elama asunud mitmeid noori inimesi, kelle eestvedamisel on tegevust alustanud mitmed mittetulundusühingud (Tipu Looduskool, Mardu stuudio), tänu millele oodatakse juba lähitulevikus märgatavat külastatavuse kasvu (huvilised, erinevad üritused, koolitused, seminarid, loodusõhtud, õpikojad jm).

Küla arengu ja piirkonna atraktiivsuse tõstmise seisukohalt oluline objekt on ka Teesoo

Lasketiiru väljaehitatav kompleks, mis samamoodi kindlustab tulevikus piirkonna tuntuse ja külastatavuse kasvu ning pakub kohalikku turgu nii tööjõule kui ka teenuste pakkujatele. Lähemalt on kompleksi vaadeldud alapeatükis 7.2.
Küla jätkusuutlikkuse tagamiseks on hädavajalik külaelanike koolitamine, et suurendada nende teadmisi ja oskusi, et tõsta nende eneseteostustahet ja aktiivsust, et neil oleks julgust ja tahtmist kaasa rääkida ning kaasa teha. Positiivne on see, et aastatepikkuse külakoosolekute ja erinevate ürituste korraldamise tulemusena on märgatavalt kasvanud külaelanike aktiivsus ja kaasalöömine, julgemalt öeldakse välja oma arvamus ja väljendatakse oma ootusi.

Küla arengu, piirkonna külastatavuse ja turisminduse seisukohalt on olulised suuremad ettevõtmised Tipu piirkonnas kolm käivitunud ja arenemisfaasis olevat mittetulundusühingut: Tipu Looduskool, Teesoo Lasketiir ja Mardu stuudio. Seetõttu käsitletakse nende tegevusi alljärgnevalt eraldi alapeatükkides.

7.1. Tipu Looduskool

Mittetulundusühing Tipu Looduskool asutati 2007. aastal. MTÜ Tipu Looduskooli põhieesmärgid on vana Tipu koolimaja ja selle kõrvalhoonete taastamine ning krundile küla- ja looduskooli kompleksi loomine, seal keskkonna- ja säästvat arengut toetavate haridusprogrammide korraldamine ja läbiviimine, loodus- ja keskkonnakaitseliste seminaride, õppelaagrite ja teiste ürituste korraldamine (vt foto), regiooni kultuuripärandi kogumisele ja säilitamisele kaasaaitamine, regiooni territooriumil elavate inimeste toetamine ja kohalike toodete propageerimine.

Kõpu vallaga sõlmiti 19. jaanuaril 2009. aastal „Hoonestusõiguse seadmise leping, piiratud asjaõiguste järjekohtademuutmise kokkulepe ja asjaõigusleping".
Alates jaanuarist 2009 on Dagmar Hoder mittetulundusühingus ametlikult projektijuhina tööle võetud saksa partneriühingu Mitwelt e.V. kaudu ühingu toetajateringi abil.
Ühingu tegevusse on kaasatud partneriühingud MTÜ Soomaa Sõprade Selts, Mitwelt e.V. (Saksa-Eesti keskkonnaharidusselts) ja Saksa riigi vabatahtlikke koondav organisatsioon Jugendpfarramt der Nordelbischen Kirche (Freiwilliges Ökologisches Jahr – vabatahtlik öko-aasta). Alates 2009.a. augustist on MTÜ Tipu Looduskool eestipoolne vastuvõttev organisatsioon kahele saksa vabatahtlikule, kes aitavad ühingu tegevustele kaasa.

2009. aastal koostas MTÜ oma arengukava, keskkonnahariduskava ja äriplaani, korraldas kahed Tipu küla talgud, 2 külakoosolekut, Tipu Looduskooli arengukava arutelu, Jüripäeva ja meepäeva üritused Tipus, sügissimmani Soomaa Rahvuspargi Külastuskeskuses, ravimtaimekoolituse piirkonna elanikele Energia talus, kohalikele ekskursiooni Eesti Põllumajandusmuuseumisse ja endiste Soomaa vabatahtlike kokkutuleku. Trükitud on Tipu küla ja Tipu Looduskooli voldikud ning Tipu küla stend, mis informeerib külalisi Tipu küla ajaloost.
2009. aastal algas ka Tipu külamaja ehitamine endise koolimaja puukuuri vundamendile. Esimene ehitusetapp esimese korruse valmimisega lõpeb mais 2010. aastal. Taotletud on toetust teisele ehitusetapile, mille käigus kavatsetakse teine korrus valmis ehitada ja maja sisustada. Maja kasutuselevõtmine on planeeritud 2010. aastale.
2010. aastal on kavas koolimajja ja krundile stendide ja näituse koostamine, õppe-programmide läbiviimine, eesti-saksa keskkonnaharidusseminari korraldamine, Tipu küla kokkutuleku korraldamine, Soomaa taluarhitektuuri säästva renoveerimise koolituste läbiviimine, külamajas loodusõhtute ja külaelanike koolitamise korraldamine.
Edasised plaanid näevad ette maakeldri korrastamise ning peahoone renoveerimise. Tulevikuplaanides on ka endise laut-küüni taastamine ja sinna käsitöö- ja õpikodade rajamine, maakeldri korrastamine, saun-pesumaja, külalistemaja ning vajalike kõrvalhoonete ehitamine.
Tipu Looduskooli arenguplaanid on täpsemalt kirjeldatud Tipu Looduskooli arengukavas ning keskkonnahariduskavas, leitavad ka veebikeskkonnas www.tipulooduskool.ee.

7.2. Teesoo Lasketiir e. Linnu Tiir

Mittetulundusühing Teesoo Laskurklubi asutati 1. aprillil 2002. aastal eesmärgiga pakkuda eelkõige Viljandimaa, aga ka kogu Eesti jahimeestele ja laskespordihuvilistele võimalust laskespordiga tegelemiseks. Samas on olemas ka kõik tingimused tavajahimehele oma laskeoskuse parandamiseks ja relvade sisselaskmiseks ning alustavale jahimehele oma esimesteks käeharjutusteks. Lasketiiru kompleks on mõeldud ka jahimeeste pereliikmetele ning teistele külalistele vaba aja veetmiseks ja ürituste korraldamiseks. Tiirus on korraldatud vabariiklikke ja maakondlikke laskevõistlusi, maakonna jahimeeste kokkutulek, firmade suvepäevi ning muid üritusi. Lisaks asub tiir imekaunis kohas Halliste jõe kaldal, mis pakub omakorda igale, eriti välismaisele külastajale kordumatuid looduselamusi. Võimalik on ujuda, kasutada lõkkeplatse ja palliväljakuid, tellida kanuumatk, ratsamatk jõe kaldal või giidiga matk Soomaal
Teesoos alustati 2001. aastal laskurklubi eestvedamisel lasketiiru kompleksi

väljaehitamist. Alates 2002. aastast on valminud mitmed tingimustele vastavad laskerajad (VSS, jooksev põder, jooksev siga, kaarrada, sporting), ohutust tagavad kaitsevallid ja kuulipüüdjad, köetav kohtunikekoda, DC-d, lipuväljak, lauad-pingid, mitmed teelõigud, parklad, abihooned, osa tänavavalgustusest. Alates 2009. aasta sügisest toimub kämpingute valmistamine ja paigaldamine tiiru maa-alale ning toetust on taotletud ka teede ja parklate parendamisele ning väljaehitamisele. Rajamist ootavad veel mitmed objektid ja puhkekoha haldamiseks vajalikud kommunikatsioonid. Linnu tiiru lähiümbruses on läbi viidud müratasemе kontroll ning see vastab ettekirjutatud nõuetele. Tutvu ka klubi kodulehega www.teesoolk.ee.

7.3. Mardu stuudio

MTÜ Mardu stuudio moodustati 2009. aastal. Seni on välja töötatud arengukava 2009-2015 ja loodud oma koduleht www.mardu.ee.

MTÜ Mardu stuudio eesmärgiks on rajada Mardu talu 19. sajandist pärinevasse olulist pärandväärtust omavasse aidakompleksi avatud stuudiona töötav, olemasolevat keskkonda arvestav, optimaalsete töövahenditega varustatud ja aastaringselt toimivad töökojad kunsti ja disainieriala esindajatele ja huvilistele oma ideede realiseerimiseks. MTÜ Mardu stuudio eesmärk on nii Eestis kui maailmas läbi praktilise tegevuse tutvustada ja lõimida madala ressursikasutusega vähetuntud ja/või hääbuvaid käsitööonduslikke erialasid ja erinevatest materjalidest ja meediumitest tulenevaid uuenduslikke lahendusi.

Stuudio keskendub tekstiili, metalli ja fotograafiaga seotud käsitööonduslike tehnikate arendamisele, tutvustamisele, õpetamisele ja populariseerimisele. Stuudio on avatud kõigile loometöötajatele, sõltumata erialast, kui see sobib stuudio üldiste eesmärkidega. Eelisjärjekorras keskendutakse disaini ja rakenduskunsti erialade professionaalidele. Läbi oma tegevuse püütakse pakkuda õppebaasi ja tuge disaini, kunsti, rakenduskunsti ja rahvusliku käsitöö üliõpilastele. Stuudio on loome- ja praktikabaas, toetades residente võimaluste piires tehniliste oskuste arendamisel. Stuudio tagab loometöötajatele tööks vajalikud tehnilised tingimused ja materjali; vajadusel ka assistendi ja meistri. Stuudio kasutamine ei ole materjali spetsiifikast lähtuvalt piiratud, kui see sobib olemasoleva tehnilise baasi, keskkonna ja stuudiole seatud üldiste eesmärkidega.

Stuudio teenusteks on käsitöötehnikate arendamine ja toetamine, pakkudes selleks vajalikke töö-, elu- ja ekspositsiooniruume erinevatele eriala spetsialistidele.

8. TIPU KÜLA SWOT-ANALÜÜS

Tipu küla sisemiste tugevate ja nõrkade külgede ning väliskeskkonna võimaluste ja ohtude analüüs on täpsemalt ära toodud allolevas SWOT-analüüsi tabelis.

Tabel 1. Tipu küla SWOT-analüüs

Tugevused	**Nõrkused**
o asukoht Kõpu-Jõesuu riigimaantee ääres o looduslikult kaunis ja puhas elukeskkond o kodune mahepõllumajandus o Soomaa rahvuspargi olemasolu: objektid, matkarajad, infostendid, turismindus o Soomaa rahvuspark kui tööandja o eeldused turismipiirkonnaks saamiseks: matkad, kanuutamine, kalapüük jne. o looduslikud ressursid ja maastikuline väärtus: mets, rabad, luhad, jõgi jne o looduslik eripära - suurvesi o kultuuripärand, -väärtused: rippsild, rehielamud, puitsild, taastatud luhad heinaküünidega o kuritegevuse puudumine o talundite elumajad praktiliselt kõik kasutusel o tugevad küla traditsioonid: kokkutulekud, jaanipäev, jõulud, talgud o Teesoo lasketiir & puhkekompleks on välja arendamisel	o suurematst keskustest kaugel o suurematest teedest kaugel o hajaküla o infrastruktuuri ja kommunikatsioonida halb seis ja lagunemine, bussiliiklus hõre o vähene koostöö ja side teiste küladega, vallaga o eestvedaja, liidri puudumine o kooli ja lasteaeda pole o raamatukogu, avalikku internetipunkti pole o poodi pole o arstiabi pole o vabade eluasemete puudus o elanike vähene aktiivsus, riskialdisuse puudumine o vaba aja kultuurse veetmise võimalused puudulikud o elu seotus looduslike oludega: suurvesi, sääsed-parmud o eraettevõtluse aeglane arengukavas o põllumajandus praktiliselt puudub o elanike väljaränne, elanikkonna vananemine o algkapitali puudumine ettevõtluse alustamiseks ja arendamiseks o vähe tööd ja tööjõudu o sisseränne stimuleerivate töökohtade puudumine o elanike väike tulubaas, rahaliste vahendite nappus
Võimalused	**Ohud**
o Fondid maapiirkondadele, projektide kirjutamine o seoses EL tulekuga keskkonna (loodus, mahepõllumajandus) väärtustamine kasvab, toetussüsteem paraneb o Tipu looduskooli tegevuse mahukas käivitumine: küla atraktiivsus, töökohad, välistudengid, koostöö o koostöö arendamine vallaga, Soomaa rahvuspargiga, Soomaa Sõprade Seltsiga jt. Organisatsioonidega, välistudengitega o sponsorite, ka. välisrahastajate leidmine o elanikkonna suurendamine ja noorendamine o eraettevõtluse arendamine o turismipotensiaali parem kasutamine	o EL-i nõuded on liialt kõrged ettevõtluse jaoks praeguste rahaliste vahendite võimaluste juures o elanike huvi ja aktiivsuse langus o ilma uue ettevõtluse tekkimiseta küla hääbub o regionaalpoliitika on linnakeskne, maapiirkonnad huviorbiidist väljas o turistide arvu suurenemisega kasvab ka surve loodusele, tuleoht, reostamine

9. KÜLA PUUDUTAVAD ÕIGUSAKTID

Tipu küla asub Viljandi maakonnas ja Kõpu vallas ning suurem osa küla territooriumist, nimelt 76,2 %, asub Soomaa rahvuspargi territooriumil, mille valitsejaks on täna Keskkonnaameti Pärnu-Viljandi regioon ning mille külastuskorraldust organiseerib Riigimetsamajandamise Keskus. Arvestades eelpooltoodut ning seda, et küla keskmes asuva endise koolimaja baasil, mille omanikuks on Kõpu vald, on käivitunud Tipu Looduskooli loomine, tuleb kava koostamisel ning tegevuste plaanimisel arvestada mitmete küla ja küla objekte puudutavate materjalidega ning õigusaktidega.

9.1. Viljandi maakond

Tipu piirkonna väljaarendamine turismipiirkonnana on ette nähtud Viljandi maakonna-planeeringus 2005-2010 (vt ka http://mv.viljandimaa.ee/?op=body&id=170).

9.2. Soomaa rahvuspargi kaitsekorralduskava

Seoses sellega, et suur osa Tipu piirkonnast asub Soomaa rahvuspargi koosseisus on Tipu küla arendamine otseselt seotud Soomaa rahvuspargi kaitsekorralduslike tegemiste ja plaanidega. Soomaa rahvuspargi kaitsekorralduskavas, mis loodi aastateks 2000-2010, on ära toodud hulgaliselt tegevusi, mis puudutavad otseselt või kaudselt Tipu küla, sealset looduskeskkonda ning turismiobjekte. Plaanitud tegevuste seas on otseselt puudutatud muuhulgas: Läti ja Tipu luhtade kui olulise elukeskkonna hooldamine (KKK 4.2.1.1., toimub jooksvalt), Läti luhale heinaküüni rajamine (KKK 4.2.1.1.2., valmis 2002.a.), hoonete säilitamine (KKK4.2.2.2. - Tipu rehielamud, Pärna reheahi, Pauna ja Auru laastukatused, Tipu koolimaja), Tammearu rippsilla remont (KKK 4.2.2.3.), Tipu muutmine tolmuvabaks ja parklate rajamine(KKK 4.2.4.1.1.), Läti sildade remont (KKK 4.2.4.1.3. uus suur Läti sild valmis 2007), matkaradade ja laagriplatside hooldus (KKK 4.2.4.2.2. toimub jooksvalt), luhtade pealesõiduteede remontimine (KKK 4.2.1.1.4.) jne.jne. Eraldi on puudutatud Tipu looduskooli rajamist (KKK 4.2.4.5.3.), kuid ära on mainitud, et Soomaa rahvuspargil sellega seoses mingeid kohustusi ei lasu. Kaudses mõttes on Tipu piirkonda Soomaa rahvuspargi kaitsekorralduskavas puudutatud kui olulist seirepiirkonda haruldaste floora- ja faunaliikide seisukohalt.

9.3. Soomaa rahvuspargi kaitse-eeskiri

Kuna suurem osa Tipu küla territooriumist on Soomaa rahvuspargi koosseisus, siis sellega seoses kaasnevad ka mitmed piirangud. Vastavalt SRP kaitse-eeskirjale (ning kehtivatele Looduskaitse- jt seadustele) toimivad rahvuspargi koosseisus olevas Tipu küla osas mitmed keskkonnakaitselised piirangud ja nõuded ehitustegevusele, vee- ja

mootorsõidukite liiklemisele, majandustegevusele (k.a. jäätmete ladustamine, väetiste kasutamine), telkimisele, lõkketegemisele, rahvaürituste korraldamisele, lemmikloomaga liikumisele jne.

9.4. Keskkonnaamet ja RMK

Pärast mitmeid keskkonnaalaseid reforme on täna (alates 2009. aastast) Soomaa rahvuspargi valitsejaks Keskkonnaameti Pärnu-Viljandi regioon ning külastuskorraldust teostab rahvuspargi piires Riigimetsamajandamise Keskus (RMK). Sellega seoses tuleb kõikvõimalike toetuste taotlemisel ja tegevuste plaanimisel ning läbiviimisel teavitada vastavaid ametkondi ning küsida nende arvamust/nõusolekut teostatavate tegevuste kohta järgides rahvuspargi kaitse-eeskirjas, kaitsekorralduskavas ning kehtivates seadusandlikes aktides sätestatud nõudeid.

9.5. Kõpu vald

Tipu küla kui Kõpu valla osa arengut on käsitletud Kõpu valla arengukavas 2003-2012 (vt ka: http://vov.matti.ee/kopuvv/?id=551). Otsesemalt puudutatakse seal Tipu looduskooli loomist ja käsitöökeskuse rajamist Tipu külla PHARE jätkuprojektina. 2006. aastal võttis Kõpu vald Tipu koolimaja ja selle krundi Tartu Ülikoolilt üle ning on sellest ajast alates krundi juriidiline omanik. 2009. aasta jaanuaris sõlmiti MTÜ Tipu Looduskooliga koolimaja krundile 30-aastane hoonestusõiguse leping.

9.6. Mittetulundusühing Tipu Looduskool

Tipu Looduskool sõlmis 2009. aasta jaanuaris Kõpu vallaga 30-aastase hoonestusõiguse lepingu Tipu koolimaja krundile, mis sätestab hoonestajale seatud kohustused ja õigused. Hoonetekompleksi esmase hoone esmane ehitusluba tuleb saada 2 aasta jooksul ning kogu kompleks (koolimaja, külamaja ja pool-maaaluse keldri) kasutusleping tuleb saada 10 aasta jooksul. Muud kohustused ja õigused on täpsemalt ära toodud lepingus.

Vastavalt Kõpu vallaga sõlmitud ”Hoonestusõiguse seadmise leping, piiratud asjaõiguste järjekohtade muutmise kokkulepe ja asjaõiguslepingule” on MTÜ jaoks tasuta rentimise tingimused järgnevad:

- krundil luua keskkonnahariduse kompleks, mis koosneb vähemalt tänasel päeval olemasolevatest hoontest (koolimaja, puukuur, maakelder);
- koostada detailplaneering;
- kahe aasta jooksul pärast lepingu sõlmimist saada esimene ehitusluba;
- 10 aasta jooksul saada kompleksi täielik kasutusluba;
- rajada vastav infrastruktuur ja parkla.

Lepingu lõpetamisel pikendatakse lepingut või vald peab MTÜ-le hüvitama selle lisandväärtuse. Alternatiivselt on MTÜ-l võimalus krunt vallalt välja osta.
Tipu Looduskooli arengukava 2009-2015 ja keskkonnahariduskava on leitavad kodulehel: http://www.tipulooduskool.ee/mtu-tipu-looduskool/meie-kavad/.

10. KÜLA VAJADUSED

Kuna Tipu küla on nii oma elanike arvu ja vanuse kui ka majandusliku külje poolest üsna kesises seisus, siis on tänaseks eelkõige väliste jõudude ja ressursside abil käima lükatud küla arengut kiirendavad tegevused. Allpooltoodud vajadused ja probleemid kerkisid esile küla koosolekutel 2003-2010 ning töökoosolekutel valla ja rahvuspargi esindajatega, külaelanikega, uusasukatega ning ümbruskaudsete ärimeestega. Küla elanikud oma vajadusi avalikult väljendanud ei ole, seda tehti ühises koostöös kohalike MTÜde eestvedamisel 2009. aastal, mil vallale edastati ühine pöördumine tähelepanu võitmiseks ning vallaga paremale koostööle lootes.
Tipu piirkonnast tuleb kujundada loodusharidus-, info- ja turismikeskus, Soomaa rahvuspargi "värav". Sellest on huvitatud nii küla elanikkond, Soomaa rahvuspark, Tartu Ülikool, Kõpu vald, ümberkaudsed ettevõtjad kui ka teised huvilised. Kõik see eeldab aga mitmesuguste küla elanike isiklike eluliste ning küla arenguks vajalike arenguvajaduste lahendamist; mitmete tegevuste läbiviimist; koosolekute, ümarlaudade ja arutelude korraldamist (vt foto), projektide kirjutamist ja läbiviimist.
Tänaseks on leitud MTÜde näol potentsiaal vajalike tegevuste organiseerimiseks, arengu eestvedamiseks ja looduskooli haldamiseks. Et küla muuta elujõuliseks ning ühtlasi ka atraktiivseks, tuleb võimaluste piires maksimaalselt ära kasutada kohaliku elanikkonna potentsiaal, kohalik tooraine, looduslikud ressursid ja võimalused; küla elanike jaoks tuleb luua võimalused oma tulubaasi suurendamiseks ning neile luua võimaluse piires uusi töökohti. Hädavajalik on külaelanike koolitamine nende ettevõtlikkuse suurendamiseks, samas on vaja koolitada ka kolmanda sektori esindajaid nende teadlikkuse ja oskuste edasiseks arendamiseks.

Tugeva ja jätkusuutliku küla eelduseks on kasvav koostöö erinevate sektorite vahel, eelkõige kohalike elanike ja kolmanda sektori esindajate ning valla töötajate vahel. Arendada tuleb ka koostööd erinevate organisatsioonide ja ettevõtjate vahel: üksteise promomine, külastajate vahetamine, teiste teenuste pakkumine (turismiteenused, toitlustamine, majutus), teiste toodete müük jne.

10.1. Elulised vajadused

10.1.1. Joogivesi

Sageli on osadel majapidamistel probleeme joogiveega, eriti just suurvee ajal muutub vesi kaevus sogaseks. Õnneks on kasutada koolimaja taga asuva arteesia kaevu vesi, aga seda tuleb kaugelt tassida. Kaevuvee sogaseks muutumist suurvee ajal saab vältida ilmselt ainult uute (puur)kaevude rajamisega.

10.1.2. Bussiliiklus

Bussiliiklus muutub seoses küla kahanemise ja elukalliduse tõusuga järjest hõredamaks. Külaelanikel on raskusi oma asju ajamas käia nii valla keskuses kui ka linnas (eriarstid, maa-amet, notar, kauplused jne.). Samuti pole võimalik viia hommikul lapsi lasteaeda ja kooli ning neid õhtul tagasi tuua. Enamik asjaajamisi ja laste lasteaeda-kooli toimetamine tuleb teha kas isikliku või kellegi külaelaniku transpordiga. See on aga väga kulukas, seda enam, et teede olukord ei ole kõige parem. Õnneks on nüüd vallakeskuses olemas bensiinijaam, kuigi see asub külast kaugel, 17 kilomeetrit. Praeguse bussiliini kasutamise sageduse juures on ilmselt lootusetu oodata graafiku tihendamist. See saab toimuda ainult siis, kui küla elanikkond kasvab piisavalt suureks või kui täisvõimsusel käivitub Tipu Looduskool, et liin end ära tasuks.

10.1.3. Elektrienergia

Elektrienergia teenus on alla arvestust. Pidevalt on kas vool ära või siis pinge ja voolutugevus kõiguvad äärmusest äärmusesse. See kahjustab kodumasinaid ja põhjustab ka külmkapis oleva toidu riknemist. Vaja on kiiremas korras kogu küla piires elektriliinide traadid vähemalt ära pingutada, kaugemas tulevikus kogu küla piires liinid välja vahetada.

10.1.4. Teed

Seoses suurenenud huviga Soomaa rahvuspargi vastu on liiklus muutunud äärmiselt tihedaks ning kruusateede olukord on sageli, eriti vihmasel perioodil alla arvestust. Õnneks on tänu rahvuspargi olemasolule teede olukord viimasel ajal paranenud ning neid hööveldatakse üsna sageli. Lisaks on asulatesse paigaldatud kiirust piiravad liikulusmärgid. Kuna Tipu külas puudub maanteel tolmuvaba kate, on tolm tõeliseks probleemiks eriti maantee ääres asuvatele majapidamistele. Tipu piirkonna, tegelikult kogu riigimaantee nr. 24151 tolmuvabaks muutmine on Lääne Regionaalse Maanteeameti Viljandi esindusel tegevuskavasse võetud, kahjuks puudulike vahendite tõttu on tööde teostamise graafik ilma tähtajata. Vaja on leida vahendeid, näiteks mingi projekti kaudu, et Tipu küla vaheline teelõik muuta

tolmuvabaks. Ideaalis oodatakse külas kogu teelõigu – Kõpust Tipu külani - musta katte alla viimist, sest see kiirendab tunduvalt liikumiskiirust ning vähendab oluliselt transpordile tehtavaid kulutusi.
Korrastamist vajavad külavaheteed ja mitmed juurdepääsuteed. 2009. aastal täideti ja korrastati Läti-Räksi teelõiku ning selle servasid, ometi on see väiketranspordile endiselt sageli raskesti läbitav. Teetammi alla paigaldatud truubid on liialt väikese läbimõõduga ja asuvad vale koha peal ning ei suuda tulvavett vastu võtta. Vaja oleks suuremate truupide paigaldamist teetammi alla või paarimeetriste (betoon)plokkidest sildade rajamist, mis suudaksid tulvavett läbi lasta ning väldiksid sel moel teetammi ärauhumist suurvee poolt. Lisaks oleks vaja teetamm katta peenema kruusa või killustikuga, et see väiketranspordile paremini läbitavaks muuta.
Mitmed luhtade juurdepääsuteed on enam kui halvas seisukorras, näiteks Vodi tee, Hoovi-Pauna tee, Halliselja-Nurga tee jt. Viimatinimetatud teede hea seisukord on oluline eelkõige ohutuse seisukohast ja seda kahel põhjusel: esiteks kasutab Halliste jõge kanuutamiseks suhteliselt palju rahvast ning teiseks luhtadele ligipääsu võimaldamiseks nii päästetöödeks kui hooldustöödeks.
Jalgrataste paremaks ja ohutumaks liiklemiseks Kõpu ja Tipu (+ Tõramaa) vahel tuleks rajada kergliiklusteed osana maanteest – teeservadesse.

10.1.5. Puurkaevude vesi

Tipu küla keskel asuvad kaks puurkaevu (koolimaja taga ja Tipu rehielamu juures), mille vesi vahetpidamata voolab. Kraavidesüsteemi puudumise tõttu jääb vesi keset küla koolimaja ja rehielamute ümbrusesse pidama, pehastades maad ja hooneid. Vajalik on rajada kraavidesüsteem ja paigaldada seisva vee ärajuhtimiseks truubid. Kuna Tipu-Jõesuu tee on kui tamm, mis nii tulvavett kui ka puurkaevude vett kinni peab, siis tuleb vähemalt üks truup paigaldada koolimaja vahetus läheduses teetammi alla. Vaja oleks ka Tipu koolimaja juurde rajada vee kogumiseks veevõtu-koht ning liigne vesi suunata sealt edasi kraavidesüsteemi kaudu Halliste jõkke. Kindlustada tuleb veevõtukoha juurde rasketranspordi ligipääs (päästeteenistusele).

10.1.6. Prügimajandus

Puudub organiseeritud prügimajandus, seda juba valla tasemel. Vaja on muretseda suur prügikonteiner terve küla jaoks ning organiseerida selle tühjendamine vastavalt vajadusele.

10.1.7. Sillad

Tänaseks on remonditud Pärna sild (RMK poolt) ning asendatud Läti sild (Kõpu valla poolt). Remonti vajab kiiresti väike Läti sild, mis asub Räksi bussipeatuse juures. Lähiaja plaanidesse tuleb võtta silla asendamine suurema (laiema) ja tugevama

sillaga, mis kannaks ka rasketransporti (päästeteenistus, traktorid, puiduveokid jm).
Venesauna talu juurde on vaja rajada puu- või rippsild, et võimaldada ohutut ülepääsu jõest. Kavas on matkaraja-jalgrattatee rajamine Tipu-Räksi-Venesauna-Pärna-Tipu maršruudil, seega on silla rajamine Venesauna hädavajalik. Mõtekam on puusilla rajamine, et võimaldada ülepääsu ka hobustele ja väiketehnikale.
Taastada tuleb lammutatud Tammearu rippsild. Silla kandepostid ja -trossid on veel olemas. Nende kasutuskõlblikkust tuleb kontrollida.
Läti vaatetorni parkla juurde tuleb luhale (ja hiljem matkarajale ning uuele vaatetornile) ligipääsuks rajada purre, sild või rippsild, või ehitada truup.

10.1.8. Mobiiltelefoni levi ja internet

Puudulik mobiiltelefoni levi on suureks probleemiks nii kohalikele elanikele, turistidele kui ka Soomaa rahvuspargi töötajatele. Samuti on puuduliku leviga hädas piirkonnas turismindusega tegelevad ettevõtjad, see häirib suhtlemist kliendiga, tekitab klientides suurt pahameelt ning tagatud ei ole teenuste kasutajate turvalisus. Vaja on kiiremas korras leida võimalused piirkonda mobiilimasti paigaldamiseks, et tagada levi ja internetiühendus. Teine võimalus on külastuskeskuse, Kõpu vm. masti võimendaja paigaldamine Tipu külla. Tipu külamajja tuleb võimalikult kiiresti rajada avalik internetipunkt.

10.1.9. Talukohad ja küla ilme

Küla ellujäämise seisukohalt on hädavajalik kõigi olemasolevate talukohtade kasutuselevõtt ning hoonete remont ja taastamine. Säilitada tuleb ainulaadsed rehielamud. Kõik eterniitkatused tuleb võimaluste piires asendada laastu- vm puitkatustega (eelkõige Tipu rehielamud: Tipu, Auru, Pauna). Rajada tuleks erinevat tüüpi lattaedu ja karjatarasid. Korrastada või taastada tuleb külale iseloomulikke hooneid ja objekte, näiteks heinaküüne (Venesauna ümarpalk-küün Lepikniidul), lautasid, hobusetalle (näit Venesauna). Võsast on vaja välja raiuda, taastada ja matkaradadeks muuta vanu taluteid, hobuteid ja jalgradu (koolimaja-Teesoo, Venesauna talutee, koolimaja-Öördi vana Sandra talitee jt). Küla ilme tuleb säilitada ning piirkonnast kujundada miljööväärtuslik ala.

10.2. Arenguvajadused

10.2.1. Tipu Looduskool

Koolimaja on alati olnud külakeskus, kus on toimunud Tipu küla üritused ning kuhu on kokku tulnud ka kaugemalt pärit inimesed. Hetkel puudub koolimaja halva seisukorra tõttu külarahval kooskäimise koht. Keskuste kauguse tõttu puuduvad kohapeal ka töö- ja teenimisvõimalused.

Küla ellujäämise ja küla arengu ilmselt olulisimaks vajaduseks on looduskooli rakendumine Tipu koolimajas kohalikele elanikele töökohtade loomiseks ning muu kohapealse potentsiaali ärakasutamiseks (teenus, toode, looduskeskkond ja rahvuspargi olemasolu praktika- ja õppepaigana jm). Looduskooli rajamiseks on Tipu koolimajal ja selle ümbrusel olemas kõik looduslikud eeldused. Maja on halvas seisus, siiski on võimalik hoonet renoveerida ning seda piirkonna olulise kultuuripärandina säilitada.

2007. aastal loodud Mittetulundusühing Tipu Looduskoolil on eesmärk luua keskkonnahariduse- ja külakeskus. Algus Tipu Looduskooli kompleksi loomisele on tehtud Tipu külamaja ehitamisega. Tipu külamaja hakkab toimima kooskäimise ja ühistegevuste kohana. Peahoone väljaehitamise ajal ja ka pärast toimuvad külamajas üritused nii kohalikele kui ka kaugemalt pärit inimestele. MTÜ pakub tulevikus nii vaba aja veetmise kui ka oma programmidega erinevaid hariduslikke võimalusi. Tipu Looduskoolis asuks ka avalik internetipunkt küla rahvale, mida loodetavasti hakkab toetama Kõpu vald.

Oluline samm Tipu Looduskooli kompleksi loomisele on kohustuslik detailplaneeringu koostamine ja kooskõlastamine. Sellesse protssessi kaasatakse nii küla, kui ka valla elanikonda ja teisi huvilisi.

Edaspidi on vaja leida rahastajad ja toetajad kompleksi täiendamiseks ja programmide ning ürituste läbiviimiseks. Oluline ülesanne on selles ka Kõpu vallal, kes Tipu koolimaja omanikuna peaks tundma huvi koostöö vastu ja projekte vähemalt moraalselt toetama.

Endise laut-küüni asemele ehitatakse töökojad (puu- ja käsitöökoda), mis toimivad osana õppeprogrammi tegevusest. Hoonest saab ka seminari- ja koolituste läbiviimise paik, aga eriti just kohalikele tekib seal võimalus oma toodete valmistamiseks.

Täiendavalt on vaja leida koostööpartnereid ning personali. Ilmselt tuleb sisse tuua võõrtööjõudu, kuid kindlasti saab suurel määral koolitada kohalikke ja ära kasutada kohalikku potentsiaali nii tööjõu kui ka tooraine ja materjalide osas.

Kuna Soomaa rahvuspargis tänase seisuga korralikud majutus- ning toitlustustingimised puuduvad, on Tipu kool sobivaks ööbimispaigaks just eelkõige erinevatele grupidele, noortelaagritele ja teadustöö tegijatele, seejuures pannakse vähe rõhku juhu- ja üksikkülalistele. Toitlustusteenuse pakkumisel saab ära kasutada kohalikku toorainet (eelkõige piim, liha, kartul, aga ka kala, marjad, seened, mesi jne.) ning kohalikku tööjõudu.

Tipu koolist kujuneb lisaks looduskoolile ka informatsioonikeskus, kust saab teavet mitte ainult küla ja rahvuspargi kohta, vaid looduse kohta üldiselt. Seal on müügil kohalik käsitöö, suveniirid, oma toode. Pakutakse mitmeid teenuseid, kus

rakendatakse kohalikku potentsiaali: ratsutamine, kanuulaenutus jm, miks mitte ka kohalik giid, kodumajutus, mahepõllumajanduse tutvustamine jne. Kohalikke saab ära kasutada ka suveniiride ja meenete valmistamisel, oma toote kujundamisel.
MTÜ Tipu Looduskool aitab seeläbi edendada piirkonna säästvat arengut nii looduskaitselisel, sotsioloogilisel kui mahemajanduslikul tasandil ning suurendab Soomaa piirkonna atraktiivsust.

10.2.2. Teesoo Lasketiiru e. Linnu Tiiru kompleks

Alates 2002. aastast on lasketiiru kompleksi väljaehitamise käigus valminud näiteks: mitmed tingimustele vastavad laskerajad (VSS, jooksev põder, jooksev siga, kaarrada, sporting), ohutust tagavad kaitsevallid ja kuulipüüdjad, köetav kohtunikekoda, DC-d, lipuväljak, lauad-pingid, mitmed teelõigud, parklad, abihooned, osa tänavavalgustusest jne. Alates 2009. aasta lõpust toimub esimese 6 kämpingu paigaldamine kompleksi alale. Rajamist vajavad veel peahoone (rookatusega palkidest klubihoone) ja saunahoone, spordiväljakud, laagri- ja lõkkeplatsid, külakiik, paadisadam, lauluväljak, kaevikrada, kaks ketaslaskerada, puurkaev, veetrass, trafo-alajaam, turvasüsteemid. Rajamist ja/või parendamist vajavad teed-parklad, täiendavad kämpingud ning muud juurdekuuluvad objektid ja puhkekoha haldamiseks vajalikud kommunikatsioonid (kuurid, katusealune, tänavavalgustus jm). Kompleksi valmides on vaja paigaldada viidad ning vajalikud infostendid, teostada puhkekompleksi haljastus ja kujundus.

10.2.3. Mardu stuudio

Mardu stuudio täies mahus käivitumiseks on stuudiol eesmärk rajada Mardu talu 19. sajandist pärinevasse olulist pärandväärtust omavasse aidakompleksi avatud stuudiona töötav optimaalsete töövahenditega varustatud ja aastaringselt toimivad töökojad. Lähiaastate eesmärgid näevad ette Mardu talu olemasolevate hoonete ja kommunikatsioonide rekonstrueerimise ja töövahendite ostmise, toimivate struktuuri- ja koostöövõrgustike loomise, kvaliteetsete teenuste väljatöötamise, olemasoleva toimiva struktuuri ja meeskonna täismahus töölerakendamise ja täiendaav koolituse, hoonete ja tehnilise baasi hoidmise; ettevalmistuse paranevate kommunikatsioonide kasutuselevõtuks ja töökodade tehnilise baasi laiendamiseks, traditsioonilise 20. sajandi tüüpilise taluaia ilme ja struktuuri taastamise ning talliosa taastamise ja ekspositsiooniruumi rajamise.

10.2.4. Puhkekohad

Tipu atraktiivsemaks muutmiseks on vaja luua lisaväärtusi - vaatamisväärsusi, laagriplatse, matkaradu.
Supluskoht. Halliste jõe ääres kaabakasauna lähedal on märgistamata supluskoht,

mida kasutavad kohalikud elanikud. See tuleks välja ehitada ja sinna puhkekoht koos lõkkeplatsiga rajada.

Puhkekoht ja kiigeplats – ootavad rajamist Tipu koolimaja õuele. Lisaks külakiige paigaldamisele tuleb rajada korralik lõkkeplats koos laudade-pinkide ja võimalusel katusealusega.

Lõkkeplats Pärnal. Pärnal Halliste jõe ääres asuv puhkekoht on vaja välja ehitada, lõkkeplatsi juurde rajada DC, prügikast jm. juurdekuuluvaga. Samas tuleb tõkkepuuga sulgeda võimalus sõidukitega otse jõe kaldale sõitmiseks.

Lõkkeplats Pääsmas – Läti heinamaal küüni taha jõe äärde ootab rajamist lõkkeplats koos DC-ga.

Linnuvaatlusplatvorm Läti luhal – praegune Läti luha servas asuv väike metallist vaatetorn tuleb maha monteerida ning asemele ehitada korralik vastupidavast puitmaterjalist ca 3-4 meetri kõrgusel asuv laiapinnaline linnuvaatlusplatvorm, mis mahutaks korraga koos tehnikaga min 10 inimest. Torni asukohta tuleks muuta ning uus rajada luha serva, eemale elektriliinist. Üle kraavi on vaja ligipääsu võimaldamiseks rajada purre, sild või rippsild või paigaldada truup.

Laste seikluspark ootab rajamist koolimaja taha pargitukka.

10.2.5. Matkarajad

Pääsmaa laane matkarada - ootab rajamist. Matkarada saab alguse Läti vaatetorni juurest, viib üle luha küünist mööda Halliste jõe äärde, sealt Pääsmaa laaneni, tagasi üle Hallisselja kuni Läti vaatetornini. Küüni taha jõe äärde tuleb rajada lõkkeplats ning DC ning Läti parkla vaatetorni juurde ülepääs luhale.

Tipu kooli - Öördi raba matkarada – taastada tuleks osaliselt vana talitee Tipu poolt Sandrasse üle Öördi raba ning kujundada sellest õpperada looduskooli külastajatele rabataimestiku jm tundmaõppimiseks.

Tipu-Räksi-Venesauna-Tipu rattarada – vaja on rajada piirkonda ratta- ja suusaradasid, mis oleksid pikema distantsiga. Selleks tuleb korrastada Venesauna talu juurdepääsutee ning teiselpool jõge teease kuni Uue-Hoovi taluni ja rajada sild.

Tipu kooli - Teesoo matkarada – võsast tuleb lahti raiuda vana teease, mis viis koolimaja juurest Teesooni ning see tähistada ja muuta matkarajaks.

10.2.6. Paadisadamad

Läti paadisadam ootab rajamist Räksi bussipeatuse ja Läti talundi vahelisele teelõigule. Laiendada tuleb ka olemasolev parkla, et vältida autode parkimist Läti talu hoovil ja otse Halliste jõe kaldal. Paadisadama rajamiseks tuleb süvendada ja laiendada vana jõesonn, mis nõukogude ajal luha paremaks kasutamiseks kinni aeti.

Teesoo lasketiiru paadisadam vajab väljaehitamist, sealne kallas õgvendamist, et

veesõidukitega jõele ligipääseda.

Pärna paadisadam vajab samuti väljaehitamist. Kallas on looduslikult lauge, leida tuleb võimalus autoparkla rajamiseks, et vältida autodega otse jõe kaldale sõitmist.

10.2.7. Suurvesi ja truubid

Kuna nõukogude ajal rajati teed otse üle ja läbi ojade, siis on see Tipu külas üheks peamiseks põhjuseks, miks suurvete ajal küla osad alad üle ujutatakse, mis varem tavatingimustes nii massiliselt vee alla ei jäänud. Nii on Tipu luhal teetammi alla paigaldatud vaid üks truup, mis on sageli umbes või mis üksi ei suuda veemassi vastu võtta. Tipu küla läbivale maanteelõigule on vaja paigaldada täiendavaid truupe, mis tõusva tulvavee Tipu luhalt kiiremini ära juhtida aitaks.

Teine valupunkt on Räksi tee. Vaatamata 2009 toimunud teeremondile ja teetammi alla paigaldatud truupidele pole teelõigu olud märkimisväärselt paranenud. Paigaldada tuleks täiendavad truubid või suurema läbimõõduga truubid või sillad vee läbilaskevõime suurendamiseks ning igakordseks suurveteaegseks teetammi lõhkumise vältimiseks.

Võimaluse korral tuleks läbi viia keskkonnamõjude hinnangud Tõramaa jõe renatureerimiseks. Teetamm on otse läbi oja ehitatud, vaja oleks paigaldada teetammi alla piisaval arvul truupe ning taastada oja looduslik kulg. Selle tulemusel paraneks tunduvalt ümbruskaudse pinnase kvaliteet. Praegu on vooluveeta jõesonnid pehastanud suure maa-ala kahel pool teetammi ning muutnud selle läbitamatuks.

10.2.8. Vaadete avamine

Sageli tekib Soomaal mööda teid ringi liikudes “rohelise koridori” mulje. Võsa kasvab kiiremini, kui teda koristada jõutakse. Rahvuspargi spetsialistide eestvedamisel ja organiseerimisel on viimastel aastatel avatud hulgaliselt kauneid Tipu küla vaateid nii küla keskmes, Tipu luhtadel, Sonni ja Tammearu luhal ning Tõramaa kaunitel loogetel teel Tipust Tõramaale. Avatud on ka vaateid endistele talukohtadele. Avatud vaadete säilitamiseks ning uute vaadete avamiseks ja jõeluhtade taastamiseks on Tipu piirkonnas hädavajalik iga-aastane niitmine ning võsakoristus. Reeglipärast puhastamist vajavad luhad keset küla ja jõekaldad, üle nende avaneb vaade külale. Tipu on ainuke piirkonna piisavalt hästi säilunud külakompleks, mille vaateid on vaja avada, et paremini eksponeerida sümbioosi inimese ja looduse vahel.

Jätkata tuleks ka traditsiooniks kujunenud talgupäevade korraldamisega Tipu küla piires, mille käigus hoitakse võsast puhtana koolimaja ümbrus ning teeservad ja kraaviperved küla keskmes.

Tipu piirkonna taastamist (avamist) ja hooldust (niitmine, võsakoristus) vajavad alad

ning hoolduse all (niitmine, karjatamine) olevad alad on ära toodud kaardil lisas 3.

10.2.9. Parklad

Läti paadisadama parkla. Läti plaanitava paadisadama juurde on rajatud väikene parkla, et vältida autode parkimist Läti talu sissesõidule, hoovi ning otse jõekaldale. Parkla vajaks laiendamist.

Koolimaja parkla. Koolimaja juurde tuleb rajada parkla. Praegu pargitakse koolimaja ümbruses pinnase peal, see muudab aga maja ümbruse pehmeks ja ebaesteetiliseks ning sageli jala mitteläbitavaks.

Pärna parkimistasku. Pärna silla juurde tuleb rajada parkla või tasku parkimiseks, et oleks koht, kuhu puhkaja saab oma auto jätta, ning et vältida otse jõe kaldale sõitmist.

10.2.10. Traditsioonid

Igakülgselt on vaja toetada ja tutvustada piirkonna traditsioonilist elulaadi ja talutöid. Vaja on elus hoida kõik Tipus traditsiooniks kujunenud üritused, nagu näiteks iga 4 aasta järel toimuv külakokkutulek Tere Tipu!, iga-aastased jõulupeo ja jaanipäeva pidamine, ühistalgud. Ellu võiks kutsuda ka täiendavaid traditsioone, nagu volbriöö, vastlad jt eesti rahvakalendri tähtpäevade tähistamine. Jätkata tuleb ürituste, talgute ja õpikodadega, mis tutvustavad traditsioonilist elulaadi ja talutöid, näiteks piima-koore-võipäev, heinategu (sh heinakuhjade ja –saadude valmistamine), leivategu, sõnnikuvedu, kartulipanek ja –võtt, lattaiaehitus jne.

10.2.11. Koostöö

Koostöö vallaga peab paranema ja tihenema. Külaelanikud vajavad ja ootavad suuremat valla huvitatust ja aktiivsust, et vald teaks, mis külas toimub. Vajatakse paremat ja kiiremat infovahetust ning koostööd. Vajatakse ka suuremat vallapoolset huvi ja tuge Tipu koolimaja taastamisele ning Tipu Looduskooli projektile üldiselt. Valla leht jõuab hilja ja vananenud infoga külaelanikeni, puudub korrapärasus lehe saamisel ja info adekvaatsuses.

Koostöö PAN Parkide süsteemis – Soomaa-poolseks partneriks võiks olla MTÜ Tipu Looduskool, kuna pargi valitseja KKA kui riigiorganisatsioon ei saa olla koostööpartneriks. Soomaa Koostöökogu võiks partneriks esitada Tipu Looduskooli.

Koostöö teiste instantsidega peab samuti paranema (KKA, RMK, maakond, ettevõtjad, kolmanda sektori esindajad jt) – mida tugevamad on külad, seda tugevam on vald. PanParkide süsteem eeldab kõikide sektorite head koostööd kohalikega.

10.2.12. Informatsioon, stendid, viidad

Tähistada tuleks kõik aja-, kultuuri- ja loodusloolised objektid, talud, talu- ja

külapiirid ning püstitada stendid endiste külade ja objektide tutvustamiseks.
Valmistada tuleb täiendavaid küla, piirkonna traditsioone ja ajalugu, loodust, ettevõtlust jm tutvustavaid voldikuid, infomaterjale, stende, samuti matkajate kaarte ning muid materjale.
Hooldada ja korrastada tuleb juba valminud ja paigaldatud viitasid, stende jm objekte.

10.3. Külaelanike personaalsed vajadused

- Venesauna majapidamise laut-tall vajab renoveerimist. Seda kasutatakse hetkel kümnekonna hobuse pidamiseks. Hobuste jaoks on vaja ärapõlenud talli asemele ehitada uus hoone, tall-küün. Praegune hoone ei võimalda karja suurendamist. Kari on aga vajalik talu heinamaade hooldamiseks.
- Venesauna majapidamise sissesõidutee on äärmiselt lagunenud. Elumaja poole viib esialgu RMK hallata olevalt Iia-Räksi teelt umbes 570 m pikkune täidetud pinnastee. Edasine ca 750 m pikkune luha peale sõidetud teelõik pole enamikul ajal aastas sõidetav. Nimetatud teelõik vajab täitmist.
- Taastada tuleb Venesauna talu soostunud ja mätastunud heinamaad. Vaja on avada vanade talumaade kraavid heinamaadelt liigvee ärajuhtimiseks. Kraavidele on vaja rajada sillad või truubid, et tagada juurdepääs heinamaadele. Mätastunud heinamaad on vaja freesida ja korralikult tasandada.
- Sonni majapidamise jaoks on suureks probleemiks Läti sillast Räksi poole kulgev teetamm. Tee on ehitatud läbi oja ning see paisutab suurvee ajal üle luha valguva veemassi üles. Juba väiksema tulvaveega on Sonni majapidamise poolsel luhal vesi ligi pool meetrit kõrgem kui teisel pool teed. Vaja on kas teetammi maha võtta või täiendavad truubid tee alla paigaldada.
- Hoovi majapidamise sissesõidutee on vaja tõkkepuuga sulgeda, et vältida kalameeste ja džiibiomanike poolt halvas seisus oleva teelõigu lõhkumist (eriti suurvee perioodil). Tee on osaliselt eraomandis ning ei vallal ega rahvuspargil tee sulgemisele vastuväiteid pole.
- Pärna talu juurde on vaja rajada puitmaterjalist laudahoone (lammastele kivilaut ei sobi).
- Venesauna talu juures ootab taastamist seal omal ajal asunud puusild, et võimaldada talu elanikel otsepääs küla keskmesse. Praegu on talu suurvee ajal täielikult muust maailmast ära lõigatud. Elanike pääs küla keskmesse toimub kas suure ringiga mööda teid, parvega üle jõe või talvel üle jää (koos hobusega sageli ohtlik!). Rajada võib ka pukksilla, kuid see vajab igal sügisel uuesti jõelt eemaldamist.

- Täita tuleb lagunenud talundite juures asuvad ohtlikud lahtised kaevud.
- Vaja on leida vahendeid Aleksander Pärna poolt koostatud Tipu ajalugu käsitleva raamatu parandamiseks, täiendamiseks ning hilisemaks paljundamiseks või kirjastamiseks.
- Auru talu juurde vanale hooneasemele ootab rajamist väikene külalistemaja, mis võimaldaks vajaduse korral piirkonna ja looduskooli külastajate täiendavat majutamist.
- Renoveerida tuleb vana Venesauna talutee, mis viib talu juurest teiselpool jõge Tipu koolimaja juurde. Teease on olemas, see vajab puhastamist ja korrastamist.
- Venesauna talu maadel Lepikniidul asunud ümarpuidust küün tuleb taastada.
- Räksi-Karulaane talu soovib laiendada ja arendada mesilaste pidamist ning rajada sinna mesindustalu.
- Koostada tuleks piirkonna loomavaatlustabeleid ning koondada andmeid, et välja selgitada metsloomade radu ja asukohti külastajatele presenteerimiseks ning loomade tegevusjälgede tutvustamiseks. Loomaradade juurde looduses tuleks paigaldada sildid "Käi tasa!"

  Maanteedele tuleks loomade ülekäiguradadele paigaldada infosildid, mille abil teavitatakse juhte loomadest-lindudest teel. Seeläbi antakse informatsiooni ning võimalusel vähendatakse autode liikumiskiirust maanteedel.
- Keset Tipu küla tuleks lammutada lagunev kasutamist mitteleidev vana elumaja Tiigi majapidamise krundil.

11. TULEVIKUPILT

Arengukava rakendumisel näeb Tipu piirkond aastal 2015 välja järgmine (vt Tipu küla vaatamisväärsused ja objektid 2015 lisa 4 ja Tipu keskme vaatamisväärsused ja objektid 2015 lisa 5):

- riigimaantee nr. 24151 Kõpu – Jõesuu on kaetud tolmuvaba kattega, toimivad piirangud raskeveo transiitliiklusele ning rakendunud on kiirusepiirang küla ja kogu rahvuspargi piires; tee pervel asub kergliiklustee jalgratturite jaoks; metsloomade ülekäigurajad on tähistatud;
- korrastatud on külavaheteed ning talundite sissesõiduteed; hooldatud on teeservad; osaliselt on sissesõiduteed piiratud tavakülastaja ja kalamehe jaoks; korrastatud väike Läti sild, rajatud Venesauna sild Halliste jõe peale, korrastatud Venesauna sissesõidutee;
- toimib reeglipärane ühistranspordiliiklus kuni Tipu külani, ideaalis kuni rahvuspargi külastuskeskuseni Kõrtsi-Tõramaal. Tänu sellele on hõlbustatud laste kooliskäimine, töölkäimine ja asjaajamine linnas või valla keskuses; see võimaldab ka transpordi-

vahendita külastaja ja turisti probleemideta ligipääsu Tipu külale (ja rahvuspargi keskusele);

- välja on vahetatud amortiseerunud elektriliinid;
- Tipu piirkonda on paigaldatud mobiilside mast, mis võimaldab häireteta mobiiltelefoni levi, tänu sellele saab kasutada kiiret internetiühendust; olemas on AIP;
- toimib organiseeritud jäätmemajandus, orgaanilised jäätmed utiliseeritakse kohapeal, muu prügi toimetatakse regulaarselt Viljandi linna prügilasse;
- likvideeritud on küla pilti rikkuv lagunev maja Tiigi majapidamise krundil;
- likvideeritud on küla keskel asuvate puurkaevude ning suurvete põhjustatud veeväljad, teede alla on liigse vee ärajuhtimiseks paigaldatud täiendavad truubid;
- lisaks olemasolevatele parklatele Räksi bussipeatuses ja Läti vaatetorni juures on rajatud täiendavad parklad: koolimaja, Läti paadisadama ja Pärna silla juurde;
- majapidamiste elumajad ning kõrvalhooned on korrastatud ja renoveeritud. Majapidamiste ümbrus on puhastatud, korrastatud, korralikult tarastatud, muru (hein) on niidetud, üles haritud on söötis põllulapid, tarastatud on karjaaiad. Kasutusele on võetud ja korda tehtud kõik seni tühjalt seisnud ja lagunema kippuvad hooned. Ideaalis on seoses uustulnukate saabumisega taastatud või uuesti üles ehitatud mõned vanad, tänaseks päevaks juba lagunenud majapidamised. Hoonete, tarade, karjaaedade jm. remontimiseks ja rajamiseks on kasutatud ainult looduslikke materjale (puithooned, laastukatused, roo- või põhukatused, latt-tarad, palkpiirded, kiviaiad jne). Luhtade ja heinamaade looduslikuks hooldamiseks on muretsetud hulgaliselt koduloomi (veised, lambad, hobused), harrastatakse mahepõllumajandust;
- küla on turvaline;
- elanike arv külas on märgatavalt kasvanud, seda eelkõige sisserändajate arvelt, suurenenud on nii laste kui tööealiste osakaal;
- elanike majanduslik olukord on tunduvalt paranenud, kogu tööealine elanikkond on kindlustatud tööga oma küla piires (Tipu Looduskool, Teesoo Lasketiir, Mardu stuudio, teenuseid pakkuvad eraettevõtjad jt), Soomaa rahvuspargis (RMK ja Keskkonnaamet), vallas või mujal; elanikel on kindel sissetulek; arenenud on kohalik ettevõtlus, näiteks Räksi-Karulaane mesindustalu, Auru talu majutus jt.
- elanike teadlikkus, haritus ning aktiivsus on suurenenud, elanikud on koolitatud; kirjutatakse ja viiakse läbi projekte jm tegevusi; külaelanikud on tekkiva ettevõtluse varal saanud erialast täiendkoolitust; juhutegevused on välja kujunenud tulundus-ettevõteteks;
- endisest aktiivsem on ühistegevus. Endiselt toimivad küla kokkutulekud, talgud, ühisüritused nagu jaanipäev ja jõulud. Aktiviseerunud on seltsielu, kooskäimise kohaks – keskuseks – on kujunenud rekonstrueeritud koolimaja ja uus külamaja: toimuvad temaatilised loodusõhtud ja erinevad koolitusüritused, aset leiab aktiivne

suhtlemine välisilmaga, igapäevast kasutust leiab nii avalik internetipunkt kui väike raamatukogu jne;

- Küla üldpilt on ühtne ja külastaja jaoks atraktiivne. Küla on vabastatud võsast. Avanevad vaated talunditele, Halliste jõele, Tõramaa ojale, küla vaatamisväärsustele. Külast tekib avar ja kompleksne mulje, suits on suitsule näha. Taastatud ja korrastatud on küla keskmes asuvad luhad, heinamaid karjatatakse ja niidetakse ning neid kaunistavad lisaks loomadele ka heinasaod ja -kuhjad. Mööda teid liikudes avaneb vaade kogu külale kui tervikule, ei teki enam "rohelise koridori" muljet. Luhahooldus toimub aktiivselt loomulikul teel, so. loomadega: lambad, veised, hobused;
- Tipu külast on kujunenud oluline turismikeskus ning Soomaa rahvuspargi "värav". Koolimajas asub infopunkt, mis annab teavet kohaliku looduse, turismivõimaluste ja Soomaa rahvuspargi kohta. Kohapealsed ettevõtjad pakuvad turismiteenuseid (ratsutamine, kanuulaenutus, giiditeenus, mahepõllumajanduse tutvustamine). Koolimajas on avatud kohalik muuseum. Koolimajas on saadaval Tipu küla ja ümbruskaudseid vaatamisväärsusi tutvustavad voldikud, meened, kohalik toode.
- Küla on varustatud vajalike liiklusmärkide, infostendide, viitade, siltide ning talundite nimedega.
- Välja on arendatud kogu küla piires plaanitud ühtne matkaradade, laagriplatside, puhkekohtade võrgustik koos vastava infrastruktuuriga. Koolimaja juurde on rajatud laste seikluspark.
- Tipu koolimaja on renoveeritud ja säilitatud olulise kultuuripärandi osanana piirkonnas. Tipu Looduskooli kompleks on loodud. Kompleks koosneb peahoonest, külamajast, maakeldrist ja katlamajast. Lisaks on endise laut-küüni kohale ehitatud töökoda, valminud pesu- ja saunamaja on nii küla inimestele kui külalistele kasutada. Vajadusel on ehitatud lisamajutushoone (külalistemaja). Nii peahoone kui ka terve kompleksi ehitus ja käitis on näidisobjektiks säästvale ehitamisele ja majandamisele.

  Tipu Looduskool on kohtumis- ja loodushariduse omandamise koht. Tegevus on suunatud laiadele sihtgruppidele: kohalikud elanikud, õpilased, tudengid nii Eestist kui välismaalt, õpetajad ja loodushuvilised. Partneriteks on keskused Eestis ja välismaal. Tipu Looduskool on Edela-Eestis oluline keskkonnahariduse andja.

  Looduskoolis toimuvad seminarid ja koolitused loodusharidusest, toimivad loodushoidlikele tavadele rajanev traditsiooniline elulaad, loodussõbralik ja säästev majandamine ning tehnoloogia, rahvus-kultuuriline tegevus, käsitöö. Loodushariduslikud loodusõhtud on mõeldud nii kohalikele kui ka teistele huvilistele. Õpilased tulevad Tippu läbi viima õppepäevi ja ekskursioone. Ülikoolidega koostöö käigus kirjutavad üliõpilased oma bakalauruse- ja magistritöid. Toimuvad ka teised keskkonnahariduse praktikad ja ekskursioonid.

Majas asub interaktiivne näitus Soomaa loodusest ja elust. Koolimaja juures algavad loodushariduse õpperajad, mis viivad külalised rappa, metsa, niidule ja jõe äärde, näidates erinevate koosluste omavahelisi ökoloogilisi seoseid. Koolimaja õue on rajatud puhkekoht külakiige ja mänguväljakuga. Õppetegevus on lahendustele suunatud. Näidatakse säästlikumate elustiilide võimalusi. Külalised tunnevad seoseid oma tegevuste ja tagajärgede vahel ning rakendavad tulemusi oma igapäevastes tegemistes. Koolimaja juures asub näidisaed.

MTÜ Tipu Looduskool, Soomaa Sõprade Selts jt korraldavad loodus- jt temaatilisi õhtuid. Külamajas toimuvad ka regulaarsed külakoosolekud, kus arutatakse küla vajadusi ja probleeme. Ühistegevuste kaudu on külaelanike aktiivsus suurenenud. Ettevõtlikkus on kasvanud. Külaelanikkond on suurenenud ja noorenenud. Tipu Looduskool toimib tööandjana.

Toitlustamisvõimalust pakub käsitöökohvik, kus samal ajal müüakse ka kohalike käsitööd ja muid toodeid. Tipu külamajas asub avalik internetipunkt külaelanikele ja külalistele.

- Teesoos on välja arendatud lasketiiru kompleks. Valminud on kõik vajalikud laskerajad, telkimisplatsid, DC-d, lauad-pingid, lõkkeplatsid, mänguväljakud, puhkemajakesed, paadisadam, lauluväljak, külakiik, vajalikud teed ja parklad ning kompleksi haldamiseks vajalikud objektid, hooned ja kommunikatsioonid. Kompleks on haljastatud ning varustatud infostendide ja materjalidega. Toimub aktiivne laske- ja tavakülastajate vastuvõtt, nendele erinevate teenuste ja puhkevõimaluste pakkumine ning toimib ka aktiivne koostöö teiste piirkondlike ühingute ja ettevõtjatega.
- Mardu stuudio on aastaks 2015 avatud stuudio põhimõttel toimiv madala ressursikasutusega tehnikatele keskendunud hästivarustatud jätkusuutlik majandusüksus ja töökeskkond kunsti, disaini ja traditsioonilise käsitöö professionaalidele oma tööde teostamiseks. Mardu stuudio toimib aastaringselt, rikastades piirkonda uuendusliku majandusüksuse ning vaatamisväärsusega. Stuudio on loome- ja praktikabaas, toetades residente võimaluste piires tehniliste oskuste arendamisel.
- Toimib aktiivne ja sõbralik koostöö kõigi sektoritega, eriti vallaga. Valla huvi ja tugi on kasvanud Tipu küla ja seal toimuva suhtes. Küla probleemid jõuavad valda, neile reageeritakse, neid lahendatakse. Vallas on arendustöötaja, kes toetab kohalikku initsiatiivi. Külas on kontaktisik, kelle kaudu liigub info. Toimib valla aktiivi ümarlaud.

ARENGUEELISTUSED JA EESMÄRGID

12.1. Eesmärgid

Et tagada elujõuline ja arenenud Tipu küla ning tema jätkusuutlikkus, on oluline, et:

- ➔ toimivad küla tegevuse tugistruktuur, infrastruktuur, kommunikatsioonid;
- ➔ kasvanud on kohalike aktiivsus ning ettevõtlikkus;
- ➔ küla elanikkond on tunduvalt kasvanud ning noorenenud;
- ➔ käivitunud on täisvõimsusel nii Tipu Looduskool kui ka Linnu Tiir;
- ➔ toimub aktiivne omavaheline koostöö kohalike elanike ja kolme sektori vahel;
- ➔ toimib aktiivne seltsielu ja vaba aja ühine veetmine;
- ➔ on säilunud piirkonna kultuuri- ja looduspärand, mis on piisavalt hästi ning samas loodushoidlikult eksponeeritud.

12.2. Arengueelistused

Kahtlemata oleks Tipu küla jaoks olulisism looduskooli täisvõimsusel käivitumine. See annaks külale töökohti, atraktiivsust, tõstaks elanike arvu, noorendaks elanikkonda, suurendaks kohalike ettevõtjate ja külaelanike aktiivsust ning teadlikkust, suurendaks teenuste ja toodete pakkumise võimalusi jne. Looduskooli käivitumiseni ja koolimaja rekonstrueerimiseni toimib valmiv Tipu külamaja kooskäimise ja ühistegevuste kohana.
Et saavutada eelpoolnimetatud eesmärgid, on vaja seada tegevused tähtsuse järgi ajalisse järjestusse. Arvestades küla vajadusi seatakse paika arengueelistused alustades olulisematest:

- ➔ tõuseb elanikkonna teadlikkus, kasvab aktiivsus, suureneb vajadus enda koolitamiseks ja täiendamiseks; kasvab koostegemise ja kaasaaitamise tahe; tõuseb eneseteadlikkus ja eneseväljendusoskus ning julgus oma arvamuse avaldamiseks;
- ➔ areneb kohalik ettevõtlus ning selle toetamine, toimub omavaheline koostöö kõikvõimalike partnerite vahel (kohalikud elanikud, Soomaa rahvuspark (nii KKA kui RMK), Kõpu vald, kohalikud ettevõtjad, turismikorraldajad, kolmanda sektori esindajad jne);
- ➔ kasutatakse ära kohalikud looduse ja turismipotentsiaalid, arendatakse neid;
- ➔ säilitatakse, arendatakse ning eksponeeritakse kohalikku loodus- ja kultuuripärandit;
- ➔ korrastatakse ja arendatakse infrastruktuuri ning kommunikatsioone (teed, elektriliinid, vee- ja jäätmemajandus);
- ➔ suureneb ning nooreneb küla elanikkond.

12. TEGEVUSKAVA

Tegevuskava koostamisel ja tegevuste ajagraafikusse seadmisel püüti silmas pidada optimaalseid võimalusi, mida pakuvad olemasolevad kohalikud olud ning mida tingivad küla arengukavas ära toodud arengueelistused. Tegevuskavasse lülitati ka iseseisvalt tegutsevad piirkondlikud ettevõtmised ning võimaluste piires külaelanike ootused ja soovid.

Esimeste aastate tegevused on paika seatud kindla teadmisega, et nende organiseerimist ning teostamist juhivad MTÜd, rahvuspargi spetsialistid, vald ja vabatahtlikud. Tulevaste perioodide tegevusi peaks hakkama ka külarahvas intensiivsemalt omal käel toime viima.

Alljärgnevas tabelis (tabel 2) on ära toodud Tipu küla plaanitav tegevuskava järgmiseks kuueks aastaks.

Tabel 2. Tipu piirkonna tegevuskava ajagraafik aastateks 2010-2015

AASTA	TEGEVUS
2010	• Tipu külamaja rajamine jätkub • Tipu külamaja II korruse ehitus • Tipu külamaja sisustamine • Koolimaja krundi geoloogilised uuringud, topo-geodeetilise alusplaani koostamine, koolimaja krundil eeluuringud maaparanduse läbiviimiseks • Koolimaja krundi detailplaneeringu alustamine ja läbiviimine • Soomaa taluarhitektuuri säästva renoveerimise koolituste läbiviimine • Loodusõhtute korraldamine Tipu külamajas • Koolituste, külaelanike koolituste ja teiste ürituste korraldamine • Eesti- Saksa keskkonnaharidusseminari korraldamine • Tipu Looduskooli töölaagri korraldamine • Tipu koolimaja ja külamaja suvehooajal nädalavahetustel külalstele avatud, näitus, suveniiride müük • Tipu Looduskooli krundile stendide ja loodushariduslike mängude rajamine • Tere Tipu! Kokkutulek • Talgud Pauna rajal vaadete avamiseks • Teesoo lasketiirus toimub kämpingute juurdepääsutee rajamine, parklate ja teede rajamine ning parendamine • Teesoo lasketiirus jätkub kämpingute (6 tk) rajamine • Teesoo lasketiirus täiendavate kämpingute rajamine (4-6 tk)

AASTA	TEGEVUS
2010	• Teesoo lasketiiru turvasüsteemide väljatöötamine ja paigaldamine, täiendavate elektriliinide, puurkaevu ja veetrassi rajamine • Projekti kirjutamine Läti torni väljavahetamiseks • Projekti kirjutamine väikese Läti silla rekonstrueerimiseks • Mardu stuudio aidahoone rekonstrueerimine (rekonstrueerimisprojekti koostamine, ehitusloa taotlemine, ehitusprojekti koostamine, ehitustööde alustamine) • Mardu talu maastikuilme taastamine, võsastunud endiste talupõldude ja heinamaade raadamine • Mardu talu maastikuilme taastamine, maastike taastamisprojekti koostamine • Mardu talu maastikuilme taastamine, traditsioonilise 20. sajandi tüüpilise taluaia ilme ja struktuuri taastamine • Mardu talu ekspositsiooniruumi – talliosa – ehitusliku mahu taastamise projekt • Mardu stuudio kvaliteetsete teenuste väljatöötamine, pakkumine ja arendamine koostöös partneritega • Sügisesed kultuuritalgud Pauna rajal
2011	• Tipu külamaja sisustamine • Ekspertiis koolimaja seisundi kohta • Koolimaja krundi detailplaneeringu koostamine ja kooskõlastamine • Koolimaja krundi maaparandus ja krundi pinnase täitmine • Koolimaja väliklassi projekteerimine ja ehitamine • Koolimaja peahoone ehitusprojekt • Tipu Looduskooli töölaagri korraldamine • Avaliku internetipunkti loomine Tipu külamajja • Looduskooli koolituste, seminaride ja õppeprogrammide korraldamine • Parkla rajamine koolimaja juurde • Looduskooli jaoks metoodiliste ja praktiliste õppevahendite valmistamine ja muretsemine, vajadusel projektide kirjutamine nende muretsemiseks • Koolimaja peahoone taastamine, elektrivõrk, veesüsteemid, küttesüsteemid jm • Läti parkla linnuvaatlustorni rajamine, vana väljavahetamine • Rajatakse Läti torni-Pääsmaa laane-Hallisselja matkarada • Kevadised küla talgud • Läti paadisadama rajamine, paadisadama parkla laiendamine • Tiigi talu krundil asuva laguneva hoone lammutamine • Venesauna talu juurde silla ehitamine • Venesauna vana talutee taastamine ja korrastamine (Venesauna-Tipu kool)

AASTA	TEGEVUS
2011	• Rattaraja rajamine Tipu-Läti-Räksi-Venesauna-Tipu • Lattaedade ja karjatarade ehitamine • Projekti kirjutamine Läti torni-Pääsma laane-Hallisselja matkaraja rajamiseks • Projekti kirjutamine lahtiste kaevude täitmiseks • Projekti kirjutamine külavahe- ja sissesõiduteede korrastamiseks • Teesoo lasketiiru peahoone e. rookatusega palkidest klubihoone rajamine • Mardu stuudio aidahoone rekonstrueerimine jätkub • Mardu talu maastikuilme taastamine, võsastunud endiste talupõldude ja heinamaade raadamine • Pauna patarei võsast vabastamine, kraavide puhastamine • Mardu talu maastikuilme taastamine, traditsioonilise 20. sajandi tüüpilise taluaia ilme ja struktuuri taastamine • Mardu stuudio kvaliteetsete teenuste väljatöötamine, pakkumine ja arendamine koostöös partneritega
2012	• Koolimaja peahoone ehitamine ja sisustamine • Looduskooli täiendava personali otsimine, koolitamine • Looduskooli jaoks metoodiliste ja praktiliste õppevahendite valmistamine ja muretsemine, vajadusel projektide kirjutamine nende muretsemiseks • Koolimaja töökoja (laut-talli) projekteerimine, ehitamine ja sisustamine • Koolimaja peahoone taastamine, elektrivõrk, veesüsteemid, küttesüsteemid jm • Tipu küla raamatukogu sisustamine • Tipu Looduskooli töölaagri korraldamine • Looduskooli koolituste, seminaride ja õppeprogrammide korraldamine • Tipu koolimaja-Venesauna-Läti-Tipu matkaraja/õpperaja rajamine koos Venesauna sillaga • • Mobiililevi parandamine piirkonnas (mast, võimendi vm) • Avaliku internetipunkti loomine koolimajja, infopunkti sisustamine, infopunkti jaoks täiendavate materjalide muretsemine, tootmine, vajadusel projektide kirjutamine • Kevadised küla talgud • Maantee alla täiendavate truupide paigaldamine suurvete ärajuhtimiseks Tipu piirkonnas • Kaabakasauna puhkekoha väljaehitamine • Teesoo lasketiiru saunahoone rajamine • Tipu koolimaja-Öördi raba matkaraja rajamine mööda vana taliteed Sandrasse • Mardu stuudio aidahoone rekonstrueerimine jätkub • Mardu talu maastikuilme taastamine, võsastunud endiste talupõldude ja heinamaade raadamine

AASTA	TEGEVUS
2012	• Mardu talu maastikuilme taastamine, traditsioonilise 20. sajandi tüüpilise taluaia ilme ja struktuuri taastamine • Mardu stuudio sisseseadete hankimine (tekstiil ja kudumistöökoda, trükiruum, ehtekunsti töökoda, näituseruum, köök ja puhkeruum, pesuruum, eluruumid) • Mardu stuudio toimivate struktuuri- ja koostöövõrgustike loomine • Mardu stuudio kvaliteetsete teenuste väljatöötamine, pakkumine ja arendamine koostöös partneritega
2013	• Koolimaja juurde sauna-pesumaja projekteerimine ja sisustamine • Koolimaja juures asuva keldri restaureerimine ja aia kujundamine • Koolimaja peahoone ehitamine ja sisustamine, avamine (käsitöökohvik, infopunkt, näituseruumid) • Tipu Looduskooli mänguplatsi, puhkekoha ja külakiige rajamine • Tipu Looduskooli töölaagri korraldamine • Looduskooli koolituste, seminaride ja õppeprogrammide korraldamine • Looduskooli täiendava personali otsimine, koolitamine • Looduskooli jaoks metoodiliste ja praktiliste õppevahendite valmistamine ja muretsemine, vajadusel projektide kirjutamine nende muretsemiseks • Külamuuseumi materjalide kogumine, töötlemine, külamuuseumi rajamine • Kevadised küla talgud • Matkaraja rajamine Tipu koolimaja ja Teesoo vahele vanale teeasemele • Teesoo lasketiirus alustatakse kompleksi kujunduse ja haljastusega • Teesoo lasketiirus külakiige rajamine, vibulaskeraja ehitamine, palliväljakute väljaehitamine • Tammearu rippsilla taastamine • Venesauna talu juurdepääsutee rajamine • Mardu stuudio aidahoone rekonstrueerimine jätkub • Mardu talu maastikuilme taastamine, traditsioonilise 20. sajandi tüüpilise taluaia ilme ja struktuuri taastamine • Mardu stuudio sisseseadete hankimine (tekstiil ja kudumistöökoda, trükiruum, ehtekunsti töökoda, näituseruum, köök ja puhkeruum, pesuruum, eluruumid) • Mardu talu ekspositsiooniruumi – talliosa – taastamine ja ekspositsiooniruumi rajamine • Mardu stuudio toimivate struktuuri- ja koostöövõrgustike loomine • Mardu stuudio kvaliteetsete teenuste väljatöötamine, pakkumine ja arendamine koostöös partneritega

AASTA	TEGEVUS
2014	• Koolimaja juures asuva külalistemaja projekteerimine ja ehitamine • Looduskooli jaoks metoodiliste ja praktiliste õppevahendite valmistamine ja muretsemine, vajadusel projektide kirjutamine nende muretsemiseks • Looduskooli-Öördi raba matkaraja/õpperaja rajamine • Eesti-Saksa noortelaagrite korraldamine • Tipu Looduskooli töölaagri korraldamine • Looduskooli koolituste, seminaride ja õppeprogrammide korraldamine • Kevadised küla talgud • Looduskooli täiendava personali otsimine, koolitamine • Elektriliinide väljavahetamine • Looduskooli sisustamiseks vajalike vahendite leidmine, vajadusel jätkuprojektide kirjutamine • Teesoo lasketiirus uus trafoalajaam, paadisadama rajamine • Mardu stuudio sisseseadete hankimine (tekstiil ja kudumistöökoda, trükiruum, ehtekunsti töökoda, näituseruum, köök ja puhkeruum, pesuruum, eluruumid) • Mardu talu ekspositsiooniruumi – talliosa –taastamine ja ekspositsiooniruumi rajamine • Tipu küla piires maantee tolmuvabaks muutmine • Tere Tipu! kokkutulek
2015	• Looduskooli jaoks metoodiliste ja praktiliste õppevahendite valmistamine ja muretsemine, vajadusel projektide kirjutamine nende muretsemiseks • Looduskooli taha puhkekoha ehitamine • Tipu Looduskooli töölaagri korraldamine • Eesti-Saksa noortelaagrite korraldamine • Suusaradade rajamine koolimaja juurest Öördi rappa. Koolimaja juurde suusalaenutuse loomine • Kergliiklustee rajamine Kõpu-Tipu vahele • Kevadised küla talgud • Mardu stuudio sisseseadete hankimine (tekstiil ja kudumistöökoda, trükiruum, ehtekunsti töökoda, näituseruum, köök ja puhkeruum, pesuruum, eluruumid) • Mardu talu ekspositsiooniruumi – talliosa –taastamine ja ekspositsiooniruumi rajamine • Teesoo lasketiirus kahe täiendava kettalaskeraja ehitus • Tõramaa oja renatureerimine, selleks uuringute teostamine

13. ARENGUKAVA JÄLGIMINE JA HINDAMINE

Arengukava valmimise käigus, veebruaris 2010, toimus külakoosolek, kus külaelanikele ja valla esindajatele tutvustati valmimisjärgus arengukava. Toimus arutelu ja uuriti täiendavalt elanike soove ning arvamusi, mis töö käigus valmivale kavale lisati. Pärast kava valmimist saavad kõik soovijad endale tellida eksemplari küla arengukavast. Samal koosolekul määrati küla esindaja, kes hakkab järgneva aasta jooksul küla arengukava täitmist jälgima. Valituks osutus Dagmar Hoder, aktiivne küla arengu ja Tipu Looduskooli eestvedaja.

Kord aastas tuleks edaspidi kokku kutsuda küla koosolek, et kontrollida kava täitmist ning teha kokkuvõtteid. Siis on külaelanikel võimalus anda kava täitmisele omapoolne hinnang ning täiustada kava. Iga-aastasel koosolekul määratakse isik, kes järgneva aasta jooksul arengukava täitmist jälgib ja koordineerib.

Valminud arengukava kinnitatakse Kõpu vallavalitsuse/volikogu koosolekul, arvestuslikult aprillis 2010. aastal. Samas kontrollitakse küla arengukava vastavust valla arengukavaga. Kava vastavuse kontrollimiseks Soomaa rahvuspargi kaitse-korralduskavaga ning kaitsekorralduslike eesmärkidega esitatakse see vajadusel ka Soomaa rahvuspargi valitsejale, Keskkonnaameti Pärnu-Viljandi regioonile.

14. KASUTATUD KIRJANDUS

- Eesti Külade ja Väikelinnade Liikumine Kodukant, “Küla arengukava koostamine”, külavanema käsiraamatu neljas vihik, 2003.
- Kõpu valla arengukava 2003 – 2012, 2002
- Tipu Looduskooli arengukava 2009-2015, 2009
- Sein, Hillar, “Soomaa külade asustuse teke ja kultuuriolud”, aruanne, 1999.
- Soomaa rahvuspargi kaitsekorralduskava 2000 - 2010, 2000.